รายงานผลการวิจัย
มหาวิทยาลัยแม่โจ้

เรื่อง

ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว และโครงสร้างตลาดข้าวในเขตภาคเหนือตอนบน

ECONOMIC RETURN OF RICE FARMERS AND MARKET STRUCTURE OF RICE IN UPPER NORTHERN REGION

โดย

อารีย์ เชื้อเมืองพาน, มนตรี สิงหะวาระ, เริงชัย ตันสุชาติ
ชนิตา พันธุ์มณี และ ชุมพล รินคำ

2553

รายงานผลการวิจัย
มหาวิทยาลัยแม่โจ้

เรื่อง ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวและโครงสร้างตลาดข้าวในเขตภาคเหนือตอนบน

ECONOMIC RETURN OF RICE FARMERS AND MARKET STRUCTURE OF RICE IN UPPER NORTHERN REGION

ได้รับการจัดสรรงบประมาณวิจัย ประจำปี 2553
จำนวน 200,000 บาท

หัวหน้าโครงการ อารีย์ เชื้อเมืองพาน
ผู้ร่วมโครงการ มนตรี สิงหะวาระ, เริงชัย ตันสุชาติ, ชนิตา พันธุ์มณี และชุมพล รินคำ
ผู้ช่วยคณะวิจัย เกษม กุณาศรี

งานวิจัยเสร็จสิ้นสมบูรณ์
31 / กรกฎาคม / 2553

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาวิจัยถึงผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวแต่ละชนิด รวมทั้งศึกษาวิจัยหรือเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจเลือกปลูกข้าวพันธุ์ใดพันธุ์หนึ่งเพื่อหาแนวทางและมาตรการที่จะส่งเสริมให้เกษตรกรได้รับผลกำไรมากขึ้น อีกทั้งยังศึกษาถึงโครงสร้างตลาดข้าวเพื่อที่จะให้เกษตรกรตัดสินใจในการขายหรือเพื่อหาแนวทางในการขายที่ได้รับผลตอบแทนมากยิ่งขึ้นทั้งหาแหล่งการขายในประเทศและต่างประเทศ

การศึกษาครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีเพราะได้รับการสนับสนุนจากบุคคลต่างๆดังนี้

1. สำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตรที่สนับสนุนทุนในการศึกษาครั้งนี้

2. เกษตรกรตัวอย่าง และผู้ประกอบการค้าข้าวตัวอย่างทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามด้วยดี รวมทั้งเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และพะเยา ที่อนุเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

3. นักศึกษาสาขาเศรษฐศาสตร์ ชั้นปีที่ 4 รหัส 50 ที่ช่วยเก็บข้อมูลภาคสนาม

สุดท้ายคณะผู้วิจัยหวังว่า ผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจของเกษตรกรในการเลือกพันธุ์ข้าวในการทำการผลิต รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะนำผลการศึกษาไปกำหนดนโยบายและวางแผนการดำเนินงาน อันจะเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรผู้ปลูกข้าว อย่างไรก็ตามคณะผู้วิจัยได้ตระหนักดีว่างานวิจัยอาจจะมีข้อบกพร่องอยู่ ซึ่งจะแก้ไขในโอกาสต่อไป

อารีย์ เชื้อเมืองพาน

31 กรกฎาคม 2553

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ซ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา	2
1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
1.4 หน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ประโยชน์	3
1.5 ขอบเขตการศึกษา	3
1.6 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	4
บทที่ 2 ระเบียบวิธีการศึกษา	6
2.1 แนวความคิดและทฤษฎี	6
2.2 ระเบียบวิธีการศึกษา	8
บทที่ 3 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่และพันธุ์ข้าวที่ทำการศึกษา	12
3.1 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ที่ทำการศึกษา	12
3.2 สภาพทั่วไปของข้าว	19
3.3 สถานการณ์ข้าวไทย	22
3.4 สถานการณ์ข้าวโลก	24
3.5 สถานการณ์ของประเทศผู้ส่งออกและนำเข้าที่สำคัญของเอเชีย	28
บทที่ 4 ผลการศึกษา	31
4.1 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรตัวอย่าง	31

4.2 ผลการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนข้าวในแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดเชียงราย 33
4.3 ผลการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนข้าวในแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ 43
4.4 ผลการวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนข้าวในแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดพะเยา 53
4.5 การเปรียบเทียบต้นทุนผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเจ้าและข้าวเหนียวในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และ พะเยา 62
4.6 ผลการวิเคราะห์การกระจุกตัวของผู้ประกอบการค้าข้าว 69
4.7 ผลการศึกษาการส่งผ่านราคา 70
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ 76
5.1 ต้นทุนและผลตอบแทนสุทธิในการปลูกข้าวของเกษตรกรในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน 76
5.2 การวิเคราะห์โครงสร้างของตลาดข้าว 81
5.3 ข้อเสนอแนะ 83
เอกสารอ้างอิง 85
ภาคผนวก 86

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 1.1	พื้นที่เพาะปลูกข้าวโดยรวมปีการเพาะปลูก 2546/47 – 2550/51	2
ตารางที่ 1.2	หนี้เฉลี่ยต่อครัวเรือนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวช่วงปีการเพาะปลูก 2546/47 – 2550/51	2
ตารางที่ 2.1	กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ใช้ในการศึกษา	9
ตารางที่ 3.1	พื้นที่ปลูกข้าวของเกษตรกรในจังหวัดเชียงราย	13
ตารางที่ 3.2	ข้อมูลพื้นที่และครัวเรือนของจังหวัดเชียงใหม่	15
ตารางที่ 3.3	พื้นที่ปลูกข้าวของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่	17
ตารางที่ 3.4	พื้นที่ปลูกข้าวของเกษตรกรในจังหวัดพะเยา	19
ตารางที่ 3.5	ประเภทและชนิดของพันธุ์ข้าว	20
ตารางที่ 3.6	เนื้อที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมดของประเทศไทย ในปี 2551	23
ตารางที่ 3.7	ผลผลิตข้าวของโลกปี 2547/48 – 2552/53	24
ตารางที่ 3.8	ปริมาณการบริโภคข้าวของโลก ปี 2548 – 2553	25
ตารางที่ 3.9	ปริมาณการส่งออกข้าวของโลก	27
ตารางที่ 3.10	ปริมาณการนำเข้าข้าวของโลก ปี 2548 – 2553	28
ตารางที่ 4.1	ระดับการศึกษาของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวของแต่ละจังหวัด	31
ตารางที่ 4.2	ขนาดพื้นที่เพาะปลูกข้าวต่อครัวเรือนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวแต่ละจังหวัด	32
ตารางที่ 4.3	ต้นทุนผันแปรในการผลิตข้าวแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดเชียงราย	34
ตารางที่ 4.4	ต้นทุนคงที่ในการผลิตข้าวแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดเชียงราย	35
ตารางที่ 4.5	ต้นทุนรวมในการผลิตข้าวแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดเชียงราย	36
ตารางที่ 4.6	ราคาที่เกษตรกรในจังหวัดเชียงรายได้รับจากการขายข้าวแต่ละพันธุ์	37
ตารางที่ 4.7	ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนผันแปรที่เป็นเงินสดในจังหวัดเชียงราย	39
ตารางที่ 4.8	ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนผันแปรรวมในจังหวัดเชียงราย	39
ตารางที่ 4.9	ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนเงินสดรวมในจังหวัดเชียงราย	40
ตารางที่ 4.10	ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนรวมในจังหวัดเชียงราย	41

ตารางที่ 4.11 ผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเจ้าในจังหวัดเชียงราย 42
ตารางที่ 4.12 ผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในจังหวัดเชียงราย 43
ตารางที่ 4.13 ต้นทุนผันแปรในการผลิตข้าวแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ 44
ตารางที่ 4.14 ต้นทุนคงที่ในการผลิตข้าวแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ 45
ตารางที่ 4.15 ต้นทุนรวมในการผลิตข้าวแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ 46
ตารางที่ 4.16 ราคาที่เกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ได้รับจากการขายข้าวแต่ละพันธุ์ 47
ตารางที่ 4.17 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนผันแปรที่เป็นเงินสดในจังหวัดเชียงใหม่ 48
ตารางที่ 4.18 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนผันแปรรวมในจังหวัดเชียงใหม่ 49
ตารางที่ 4.19 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนเงินสดรวมในจังหวัดเชียงใหม่ 50
ตารางที่ 4.20 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนรวมในจังหวัดเชียงใหม่ 51
ตารางที่ 4.21 ผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเจ้าในจังหวัดเชียงใหม่ 52
ตารางที่ 4.22 ผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในจังหวัดเชียงใหม่ 52
ตารางที่ 4.23 ต้นทุนผันแปรในการผลิตข้าวแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดพะเยา 54
ตารางที่ 4.24 ต้นทุนคงที่ในการผลิตข้าวแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดพะเยา 55
ตารางที่ 4.25 ต้นทุนรวมในการผลิตข้าวแต่ละพันธุ์ของเกษตรกรในจังหวัดพะเยา 56
ตารางที่ 4.26 ราคาที่เกษตรกรในจังหวัดพะเยาได้รับจากการขายข้าวแต่ละพันธุ์ 57
ตารางที่ 4.27 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนผันแปรที่เป็นเงินสดในจังหวัดพะเยา 58
ตารางที่ 4.28 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนผันแปรรวมในจังหวัดพะเยา 59
ตารางที่ 4.29 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนเงินสดรวมในจังหวัดพะเยา 60
ตารางที่ 4.30 ผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนรวมในจังหวัดพะเยา 61
ตารางที่ 4.31 ผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเจ้าในจังหวัดพะเยา 61
ตารางที่ 4.32 ผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวในจังหวัดพะเยา 62
ตารางที่ 4.33 เปรียบเทียบต้นทุนการผลิตข้าวเจ้าของเกษตรกรในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่และพะเยา 64
ตารางที่ 4.34 เปรียบเทียบต้นทุนการผลิตข้าวเหนียวของเกษตรกรในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่และพะเยา 65

ตารางที่ 4.35 เปรียบเทียบผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเจ้าของจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และพะเยา 66

ตารางที่ 4.36 เปรียบเทียบผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวของจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และพะเยา 67

ตารางที่ 4.37 เปรียบเทียบราคาและจำนวนผลผลิตข้าวเจ้าเฉลี่ยของเกษตรกรแต่ละจังหวัด 68

ตารางที่ 4.38 เปรียบเทียบราคาและจำนวนผลผลิตข้าวเหนียวเฉลี่ยของเกษตรกรแต่ละจังหวัด 69

ตารางที่ 4.39 ความสัมพันธ์ระหว่างราคาส่งออกข้าวสารกับราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้ 72

ตารางที่ 4.40 ความสัมพันธ์ระหว่างราคาขายส่งข้าวสารกับราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้ 73

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 4.1 การกระจุกตัวของผู้ประกอบการค้าข้าว 70

ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวและโครงสร้างตลาดข้าวในเขตภาคเหนือตอนบน

ECONOMIC RETURN OF RICE FARMERS AND MARKET STRUCTURE OF RICE IN UPPER NORTHERN REGION

อารีย์ เชื้อเมืองพาน

AREE CHEAMUANGPHAN

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

มนตรี สิงหะวาระ

MONTRI SINGHAVARA

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

เริงชัย ตันสุชาติ

REONGCHAI TUNSUCHAT

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ชนิตา พันธุ์มณี

CHANITA PANMANEE

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ชุมพล รินคำ

CHUMPHOL RINKUM

สำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาคือ 1) เพื่อศึกษาต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในเขตภาคเหนือตอนบน 2) เพื่อวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของพ่อค้าในตลาดทุกระดับ 3) เพื่อศึกษาถึงการส่งผ่านราคาจากพ่อค้าไปสู่ราคาที่เกษตรกรได้รับ และ 4) ศึกษาแนวทางในการเพิ่มราคารับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกร ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาได้จากการสัมภาษณ์เกษตรกรตัวอย่างใน 3 จังหวัด คือ จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และพะเยา ซึ่งเป็นเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเจ้าและข้าวเหนียวจังหวัดละ 600 ราย และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พ่อค้าท้องถิ่น เจ้าของโรงสี พ่อค้าขายส่ง และผู้ส่งออก

การศึกษาทางด้านต้นทุนพบว่า ต้นทุนรวมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเจ้าในจังหวัดเชียงราย มีต้นทุนรวมมากที่สุด รองลงมา คือ จังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีต้นทุนรวม คือ 7,103.76, 6,446.8 และ 6,236.34 บาทต่อไร่ ตามลำดับ ส่วนการพิจารณาต้นทุนรวมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว พบว่า จังหวัดเชียงใหม่มีต้นทุนรวมมากที่สุด 5,711.06 บาทต่อไร่ รองลงมาได้แก่ จังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย โดยมีต้นทุนรวมคือ 5,586.09 และ 5,082.18 บาทต่อไร่ ตามลำดับ สำหรับการศึกษาด้านผลตอบแทนของการปลูกข้าวเจ้า พบว่า จังหวัดเชียงใหม่มีผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนรวมมากที่สุด 4,074.16 บาทต่อไร่ รองลงเป็นจังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย โดยมีผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนรวม 1,941.25 และ 1,004.78 บาทต่อไร่ ตามลำดับ ในส่วนผลตอบแทนของการปลูกข้าวเหนียว พบว่า จังหวัดเชียงรายมีผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนรวมมากที่สุด 1,388.73 บาทต่อไร่ รองลง ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดพะเยา โดยมีผลตอบแทนสุทธิเหนือต้นทุนรวม 1,339.78 และ 1,051.50 บาทต่อไร่ ตามลำดับ

การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของพ่อค้าในตลาดทุกระดับอาศัยแนวคิดการวิเคราะห์ตลาดแบบการจัดองค์กรอุตสาหกรรม โดยมุ่งเน้นศึกษาโครงสร้างตลาดข้าวในเขตภาคเหนือตอนบน พบว่า จากจำนวนผู้ประกอบการตัวอย่างทั้งสิ้น 100 ราย มีผู้ประกอบการร้อยละ 25 ของผู้ประกอบการตัวอย่างทั้งหมด มีส่วนแบ่งการตลาดถึงร้อยละ 67 ของปริมาณข้าวที่ขายทั้งหมด ส่วนที่เหลือซึ่งคิดเป็นร้อยละ 75 มีส่วนแบ่งการตลาดเพียงร้อยละ 33 ของปริมาณข้าวที่ขายทั้งหมด ในส่วนของการส่งผ่าน

ราคาไปสู่เกษตรกร พบว่า ถ้าราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้เปลี่ยนแปลง 1 บาทต่อตัน ส่งผลให้ราคาส่งออกข้าวสารซึ่งเป็นราคาตลาดและราคาที่แท้จริงจะเปลี่ยนไปประมาณ 0.62 และ 0.54 บาทต่อตัน ตามลำดับ และราคาขายส่งข้าวสารซึ่งเป็นราคาตลาดและราคาที่แท้จริงจะเปลี่ยนไปประมาณ 0.67 และ 0.58 บาทต่อตัน ตามลำดับ

สำหรับโอกาสที่จะขยายการผลิตข้าวในภาคเหนือตอนบนมีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูง เพราะเกษตรกรสามารถเพิ่มผลผลิตและลดต้นทุนต่อหน่วย นอกจากนี้ ความเป็นไปได้ในการขยายการเพาะปลูกข้าวทั้งสองชนิดมีมากขึ้นเมื่อราคาข้าวเปลือกสูงขึ้น ซึ่งเป็นจริงได้หากรัฐบาลมีมาตรการป้องกันการตัดราคาของพ่อค้าขายส่งและพ่อค้าส่งออก

ABSTRACT

The purposes of this study were 1) to study the production costs and net returns of rice farmers in upper northern region, 2) to analyze costs and returns of entrepreneurs, 3) to study price transmission, and 4) to study the trend to increase quoted price. The data used in the study were collected from rice farmers, local merchants, millers, wholesalers, and exporters in Chiang Mai, Chiang Rai, and Payao provinces.

The study of production costs and net returns showed that the total costs of rice farmers in Chiang Rai, Payao, and Chiang Mai provinces were 7,103.76, 6,446.80 and 6,236.34 baht per rai respectively. For sticky rice, the total costs of sticky rice farmers in Chiang Mai, Payao, and Chiang Rai provinces were 5,711.06, 5,586.09 and 5,082.18 baht per rai respectively. In terms of net returns of rice and sticky rice cultivations the provinces that had highest net return of rice over total cost and highest net return of sticky rice over total cost were Chiang Mai and Chiang Rai provinces accounted for 4,074.16 and 1,388.73 baht per rai respectively.

The analysis of costs and returns of rice entrepreneurs using concept of market structure analysis revealed that 25 percents of 100 entrepreneurs had 67 percents of market share and the rest had 33 percents of market share. Moreover, the study of price transmission indicated that if the paddy price changed to 1 baht per ton, the market export price and real export price would change to 0.62 and 0.54 baht per ton respectively. And in the same way, if the paddy price changed to 1 baht per ton, the market wholesale price and real wholesale price would change to 0.67 and 0.58 baht per ton respectively.

The opportunities of rice production expansion in upper northern region were highly possible because of the competencies of farmers to raise yield and reduce unit cost. Furthermore, the chances of cultivated expansion for both rice and sticky rice would increase

if the paddy price increased. This situation will occur when the government has preventive measure of price cutting of wholesalers and exporters.

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ข้าวเป็นธัญพืชอาหารและเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทยมาช้านาน มีการเพาะปลูกกันทั่วปะเทศ ในปีการเพาะปลูก 2550 – 2551 มีพื้นที่ปลูกข้าวทั้งประเทศรวม 57.442 ล้านไร่ ได้ผลผลิตรวม 23.387 ล้านตันข้าวเปลือก (สำนักงานเศรษฐกิจเกษตร,2551) โดยใช้ในการบริโภคภายในประเทศจำนวน 7.01 ล้านต้น ส่วนที่เหลือก็ส่งไปจำหน่ายในต่างประเทศคิดเป็นมูลค่าจากการส่งส่งออกถึง 123,700 ล้านบาท(กรมการค้าต่างประเทศ,2551) ซึ่งจะเห็นได้ว่าข้าวที่ผลิตได้นอกจากจะใช้บริโภคภายในประเทศแล้วยังสามารถส่งออกและนำรายได้เข้าประเทศเป็นจำนวนมากในแต่ละปี อย่างไรก็ดีการผลิตข้าวภายในประเทศก็ยังประสบปัญหาความไม่แน่นอนของราคา ในขณะที่ต้นทุนการผลิตมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลทำให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวประสบปัญหาการขาดทุน หลายรายก็ขายพื้นที่ทำกินหันไปรับจ้างเพราะมีความแน่นอนในเรื่องของรายได้ ทำให้พื้นที่การปลูกข้าวของประเทศมีแนวโน้มลดลง แสดงตารางที่ 1.1

ภาคเหนือก็เป็นอีกภาคหนึ่งที่เกษตรกรมีพื้นที่การปลูกข้าวและได้รับผลผลิตมากเป็นอันดับสองรองจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยในปีการเพาะปลูก 2549 – 2550 มีพื้นที่การเพาะปลูกรวมทั้งสิ้น 12.779 ล้านไร่ ได้รับผลผลิตรวม 6.610 ล้านตัน ในขณะที่ปีการเพาะปลูก 2550 – 2551 มีพื้นที่เพาะปลูกข้าวจำนวน 12.926 ล้านไร่ เพิ่มขึ้นจากปี 2549 – 2550 ถึงจำนวน 147,000 ไร่ ในขณะที่ผลผลิตมีจำนวน 6.770 ล้านตัน เพิ่มขึ้น 160,000 ตัน อย่างไรก็ตามเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในเขตภาคเหนือก็คือ ระดับราคาข้าวเปลือกไม่แน่นอน ทำให้เกษตรกรประสบปัญหาการขาดทุน มีภาระหนี้สินเพิ่มขึ้นทุกปีและจำนวนเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่ไม่มีความสามารถในการชำระหนี้คืนแห่งเงินกู้ก็เพิ่มสูงขึ้น แสดงดังตารางที่ 1.2 ดังนั้น จึงเป็นประเด็นคำถามคือ

1. ปัจจุบันราคาที่เกษตรกรขายได้สูงกว่าหรือต่ำกว่าต้นทุนการผลิต
2. จะเป็นไปได้หรือไม่ที่กลไกตลาดข้าวจะเกื้อหนุนให้ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้สูงขึ้น

ตารางที่ 1.1 พื้นที่เพาะปลูกข้าวโดยรวมปีการเพาะปลูก 2546/47 – 2550/51

ปีเพาะปลูก	พื้นที่รวม(พันไร่)
2546/47	57,972
2547/48	57,852
2548/49	57,774
2549/50	57,542
2550/51	57,422

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

ตารางที่ 1.2 หนี้เฉลี่ยต่อครัวเรือนของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวช่วงปีการเพาะปลูก 2546/47 – 2550/51

ปีเพาะปลูก	จำนวนหนี้(บาท)	จำนวนลูกหนี้ค้างชำระ(ราย)
2546/47	79,964	241,715
2547/48	10,131	258,731
2548/49	134,991	298,997
2549/50	158,570	345,194
2550/51	170,237	365,186

ที่มา: ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาต้นทุนการผลิตและผลตอบแทนสุทธิของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในเขตภาคเหนือตอนบน

2. การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของพ่อค้าในตลาดทุกระดับ

3. ศึกษาถึงการส่งผ่านราคาจากพ่อค้าไปสู่ราคาที่เกษตรกรได้รับ

4. ศึกษาแนวทางในการเพิ่มราคารับซื้อข้าวเปลือกจากเกษตรกร

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

งานวิจัยนี้จะช่วยทำให้

1. ทราบโครงสร้างต้นทุนการผลิตข้าวแต่ละชนิดที่ปลูกในเขตภาคเหนือตอนบน และนำผลการศึกษาไปศึกษาหาแนวทางในการลดต้นทุนการผลิต และจัดทำนโยบายส่งเสริมปลูกข้าวแต่ละชนิด โดยเฉพาะชนิดที่เกษตรกรได้รับผลตอบแทนสูงสุด และเป็นที่ต้องการของตลาด

2. ทราบโครงสร้าง โดยเฉพาะทราบว่าใครเป็นผู้นำด้านราคา รวมถึงโครงสร้างต้นทุนของพ่อค้าในแต่ละระดับ และผลตอบแทนที่ได้ว่าว่าสูงเกินไปหรือไม่ สามารถจะจะแบ่งส่วนกำไรดังกล่าวมาเพิ่มราคารับซื้อข้างเปลือกจากเกษตรกรได้หรือไม่อย่างไร

3. ทราบถึงกระบวนการส่งผ่านราคาจากตลาดผู้รับซื้อมาจนถึงราคาที่เกษตรกรได้รับว่ามีลักษณะที่เป็นธรรมหรือไม่ เพื่อให้หน่วยงานรัฐได้เป็นเครื่องมือในการต่อรองกับพ่อค้าในแต่ละระดับ

1.4 หน่วยงานที่จะนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ประโยชน์

ผลการศึกษาในครั้งนี้จะสามารถใช้เป็นแนวทางในการวางแผนเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรในเขตพื้นที่ที่มีศักยภาพในการผลิตข้าว หันมาปลูกข้าวให้มีคุณภาพดีเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อตัวเกษตรกรเอง นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาราคาข้าวที่ไม่แน่นอน ดังนั้นผลการศึกษาดังกล่าวจะสามารถให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สมาคมผู้ค้าข้าว และสมาคมโรงสี นำไปศึกษาวิเคราะห์ถึงข้อจำกัดในด้านต่างๆ ของแต่ละพื้นที่ เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงอย่างเหมาะสมต่อไป

1.5 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เขตพื้นที่ที่ทำการศึกษา ได้แก่ พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และพะเยา โดยข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลในปี 2541 – 2552

1.6 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.6.1 การศึกษาต้นทุนและรายได้สุทธิในการปลูกข้าว

จุฑาทิพย์ ภัทราวาท และสุวรรณา ธุวโชติ (2533) ได้ทำการศึกษาผลตอบแทนสุทธิในการปลูกข้าวระหว่างเกษตรกรที่เป็นและไม่เป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตรคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ปีการเพาะปลูก 2531/32 โดยใช้สมการต้นทุนและฟังก์ชั่นการผลิตแบบ Cobb-Douglas พบว่าเกษตรกรที่เป็นสมาชิกมีผลตอบแทนสุทธิมากว่าเกษตรกรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกอยู่ไร่ละ 27 บาท

กรมวิชาการการเกษตร (2538) ได้ทำการศึกษาต้นทุนการผลิตข้าวนาปีของเกษตรกรระดับจังหวัด ภาคและประเทศ ในปีการเพาะปลูก 2537/38 โดยใช้สมการต้นทุน พบว่า ต้นทุนการผลิตเฉลี่ยทั่วประเทศเท่ากับ 1,206.34 บาท/ไร่ โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีต้นทุนต่ำสุดคือ 1,089.88 บาท/ไร่ รองลงมาคือ ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ มีต้นทุนการผลิตเฉลี่ยเท่ากับ 1,309.62, 1,361.10 และ 1,385.66 บาท/ไร่ ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบอีกว่าต้นทุนการผลิตในการปลูกข้าวทั้งประเภทมีต้นทุนผันแปรถึงร้อยละ 81.74 ของต้นทุนรวม ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 18.26 เป็นต้นทุนคงที่

1.6.2 การศึกษาด้านการตลาดข้าว

Raldwin (1974) ได้ทำการศึกษา โครงสร้างการตลาดค้าข้าวของไทยพบว่า การค้าข้าวของประเทศไทยถูกผูกขาดโดยกลุ่มพ่อค้าชาวจีน เนื่องจากกลุ่มพ่อค้าชาวจีนมีเครื่องมีในการพัฒนาตลาดข้าวให้มีประสิทธิภาพดีกว่า มีข้อมูลและการบริหารการตลาดที่ดีกว่านอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มพ่อค้าชาวจีนพยายามรวมตัวกันเพื่อให้มีอำนาจและบทบาทในการเมือท้องถิ่น ในระบบการค้าข้าวในกลุ่มพ่อค้าชาวจีนดูเหมือนว่าจะมีการแข่งขันกัน แต่ในความจริงแล้วกลุ่มพ่อค้าเหล่านี้จะพยายามหลีกเลี่ยงการแข่งขันกัน ซึ่งบางแห่งโดยเฉพาะภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือถือว่าเป็นระบบผูกขาด

วรรณา เลี้ยววาริน (2524) ได้ทำการศึกษาการค้าข้าวในระดับการส่งออกของไทยว่ามีลักษณะการผูกขาดหรือไม่ โดยใช้ Gini Ratio ซึ่งการวิเคราะห์ได้ใช้ข้อมูลช่วงปี พ.ศ.2506 – 2519 ผลการศึกษาพบว่า การค้าข้าวระดับส่งออกของไทยมีลักษณะการผูกขาด โดยการส่งออกจะกระจุกตัวอยู่ในหมู่ผู้ส่งออกรายใหญ่จำนวน 20 – 30 ราย เท่านั้น และสามารถครองตลาดได้ถึงร้อยละ 60

ศรีอร สมบูรณ์ทรัพย์ (2527) ได้ทำการศึกษาระบบตลาดข้าวในภาคกลางของประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า พ่อค้าท้องที่ยังมีบทบาทมากที่สุด สำหรับส่วนเหลื่อมการตลาดพบว่า พ่อค้าท้องถิ่นได้รับส่วนเหลื่อมสูงสุด รองลงมาพ่อค้าระดับภูมิภาคและพ่อค้าท้องที่ ตามลำดับ ส่วนผลตอบแทนของเกษตรกรหลังหักค่าใช้จ่ายแล้วจะต่ำกว่าผลตอบแทนของพ่อค้าท้องถิ่น

อำพน กิตติอำพน และพิบูลย์ เจียมอนุกูลกิจ (2534) ได้ทำการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของราคาข้าวในระดับต่างๆ โดยทำการศึกษาถึงระบบการกำหนดราคาข้าวในระดับต่างๆ ที่จะส่งผลถึงระดับราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้โดยใช้สมการถดถอยเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของราคาข้าวในระดับต่างๆ ในประเทศและระดับภาค ซึ่งใช้ข้อมูลอนุกรมเวลารายเดือนช่วงเดือนมกราคม 2527 – ธันวาคม 2532 ผลการศึกษาพบว่า หากราคาส่งออกข้าวสารเพิ่มขึ้น 1 บาท จะส่งผลทำให้ราคาขายส่งข้าวสารเพิ่มขึ้น 0.85 บาท และทำให้ราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้เพิ่มขึ้น 0.84บาท/ตัน ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวมีนัยสำคัญทางสถิติ

บทที่ 2
ระเบียบวิธีการศึกษา

2.1 แนวความคิดและทฤษฎี

2.1.1 แนวความคิดการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทน

แนวความคิดในการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า จะมุ่งเน้นการศึกษาวิเคราะห์ความเป็นไปได้เชิงเศรษฐกิจระดับฟาร์ม โดยจะวิเคราะห์เปรียบเทียบต้นทุนต่อหน่วยราคาที่เกษตรกรได้รับ ซึ่งการวิเคราะห์ด้านต้นทุนจะจำแนกองค์ประกอบของต้นทุนการผลิตไว้ 2 ประเภท คือ

ต้นทุนคงที่ หมายถึง ต้นทุนการผลิตที่ไม่เปลี่ยนแปลงตามปริมาณการผลิต ต้นทุนดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากการใช้ปัจจัยคงที่ ซึ่งไม่ว่าผู้ผลิตจะทำการผลิตมากน้อยเพียงใด ต้นทุนดังกล่าวก็จะเท่าเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ต้นทุนประเภทนี้ประกอบไปด้วย ค่าเช่า ภาษี ค่าเสื่อมอุปกรณ์การเกษตร เป็นต้น นอกจากนี้ต้นทุนดังกล่าวยังสามารถจำแนกได้อีก 2 ประเภท คือ

(1) ต้นทุนคงที่ที่เป็นเงินสด เป็นค่าใช้จ่ายที่ผู้ผลิตจ่ายในรูปของเงินสด เช่น ค่าเช่าที่จ่ายเป็นเงินสด เป็นต้น

(2) ต้นทุนคงที่ที่ไม่เป็นเงินสด เป็นค่าใช้จ่ายที่ผู้ผลิตไม่ต้องจ่ายเป็นเงินสด เช่น ค่าเสื่อมราคาอุปกรณ์การเกษตร เป็นต้น

ต้นทุนผันแปร หมายถึง ต้นทุนที่แปรผันตามปริมาณการผลิต เป็นค่าใช้จ่ายที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งค่าใช้จ่ายดังกล่าวจะประกอบไปด้วย ค่าแรงงาน ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าสารเคมี ค่าปุ๋ย เป็นต้น ต้นทุนผันแปรก็จะแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

(1) ต้นทุนผันแปรที่เป็นเงินสด เป็นค่าใช้จ่ายที่ผู้ผลิตจ่ายในรูปของเงินสด เช่น ค่าแรงงาน ค่าเมล็ดพันธุ์ และค่าปุ๋ยเคมี เป็นต้น

(2) ต้นทุนผันแปรที่ไม่ใช่เงินสด เป็นค่าใช้จ่ายที่ผู้ผลิตไม่ได้จ่ายในรูปของเงินสด เช่น แรงงานในครอบครัว แรงงานแลกเปลี่ยน เป็นต้น

2.1.2 แนวความคิดการวิเคราะห์การตลาด

การวิเคราะห์การตลาดทำให้ทราบถึงสาเหตุของปัญหาและเห็นแนวทางในการแก้ไข แนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาการตลาดมีหลายวิธี ซึ่งแต่ละวิธีจะมีขอบข่ายที่แตกต่างและมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน การใช้ประโยชน์จากแนวคิดวิเคราะห์จึงแตกต่างกันไป เช่น แนวความคิดของ Kohls and Doney (1972) ได้แจงการวิเคราะห์การตลาดออกเป็น 3 อย่างคือ

1) วิธีวิเคราะห์หน้าที่การตลาด

2) วิธีวิเคราะห์สถาบันการตลาด

3) วิธีวิเคราะห์พฤติกรรมของหน่วยธุรกิจ

แนวทางทั้ง 3 เป็นวิธีแยกปัญหาการตลาดที่ยุ่งยากและสลับซับซ้อนออกเป็นส่วนๆ เพื่อง่ายแก่การทำความเข้าใจปัญหาการตลาด

ส่วนแนวความคิดการศึกษาการตลาดของกลุ่ม Bonnen (1971) เน้นการศึกษาการตลาดที่มีบทบาทต่อการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างชัดเจน การวิเคราะห์ของกลุ่มนี้มีจุดเน้นที่ต่างไปจากกลุ่มอื่นๆ คือ พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างระบบกายภาพของสาขาการผลิต การตลาดและการบริโภคกับระบบสังคม โดยแยกวิธีการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน คือ

1) การศึกษาสภาพนิ่งเกี่ยวกับต้นทุน

2) ความสัมพันธ์ระหว่างสาขาการผลิต การวิภาคและการบริโภค

3) โครงสร้างการคลาด

การวิเคราะห์การตลาดอีกแนวหนึ่งคือแนวความคิดการวิเคราะห์แบบจัดองค์กรอุตสาหกรรม หรือ โครงสร้างการตลาด โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์เฉพาะส่วน (Clarkson and Miller, 1985) การจัดองค์กรอุตสาหกรรมเป็นแนวความคิดของ Bain (1968) ซึ่งการวิเคราะห์ดังกล่าวมีพื้นฐานทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ โดยการวิเคราะห์ดังกล่าวได้อาศัยความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลขององค์ประกอบอุตสาหกรรม 2 ส่วน คือ

1) โครงสร้างการตลาด คือ ลักษณะการจัดองค์กรที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผู้ขายในตลาดที่มีต่อกัน ความสัมพันธ์ผู้ซื้อในตลาดและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย และปัจจัยที่กำหนดลักษณะโครงสร้างการตลาดคือ “ความเข้มข้นของการกระจุกตัวของผู้ซื้อและผู้ขาย”

2) พฤติกรรมของหน่วยธุรกิจ หมายถึง ผลพวงทางเศรษฐกิจจากอุตสาหกรรม ซึ่งได้มาจากผลรวมของหน่วยอุตสาหกรรมนั้นๆ และมีผลกระทบต่อสังคมในที่สุด ส่วนผลการดำเนินงานนั้นสามารถจะพิจารณาได้จาก “ประสิทธิภาพในด้านราคา โดยพิจารณาจากการสะท้อนราคาและส่วนเหลื่อมของแต่ละระดับการตลาด”

2.2 ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ ได้ศึกษาเกษตรกรผู้ปลูกข้าวและผู้ประกอบการค้าข้าวในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน อันประกอบไปด้วย จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และพะเยา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการเพาะปลูกข้ามากที่สุดในเขตภาคเหนือตอนบน และมีขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยดังนี้

2.2.1 การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการปลูกข้าวของเกษตรกร

การศึกษาต้นทุนและผลตอบแทนในการผลิตข้าวจะเน้นการศึกษาถึงต้นทุนและผลตอบแทนการผลิตข้าวเหนียวและข้าเจ้าที่ปลูกในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่และพะเยา โดยจะศึกษาถึงต้นทุนการผลิตต่อหน่วย เปรียบเทียบกับราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ต่อหน่วย ซึ่งการศึกษาต้นทุนต่อหน่วยจะทำให้ทราบถึงราคาที่จุดคุ้มทุน (Breakeven point) นอกจากนี้จะมีการวิเคราะห์ถึงผลตอบแทนต่อปัจจัยการผลิตที่สำคัญ โดยใช้วิธีการงบประมาณ (Budgeting analysis) ซึ่งมีวิธีการคำนวณดังนี้

$$TR = Y.P$$

$$NR = TR - TC$$

โดยที่ TR = รายได้รวมต่อไร่ (บาทต่อไร่)

Y = ผลผลิตข้าวรวม (กิโลกรัมต่อไร่)

P = ราคาผลผลิตข้าว (บาทต่อกิโลกรัม)

TC = ต้นทุนรวมต่อไร่ (บาทต่อไร่)

NR = ผลตอบแทนสุทธิ (บาทต่อไร่)

การวิเคราะห์ดังกล่าวจะใช้ค่าสถิติ t – test, ค่าเฉลี่ย (Mean) รวมถึงค่าร้อยละมาอธิบาย ส่วนกลุ่มเกษตรกรตัวอย่างจะเก็บเกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียวและข้าวเจ้าดังนี้

ตาราง 2.1 กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่ใช้ในการศึกษา

จังหวัด	เกษตรกรผู้ปลูกข้าวเหนียว	เกษตรกรผู้ปลูกข้าวเจ้า	รวมเกษตรกรตัวอย่าง (ราย)
เชียงใหม่	300	300	300
เชียงราย	300	300	300
พะเยา	300	300	300
รวม	**900**	**900**	**900**

2.2.2 การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของพ่อค้าในตลาดทุกระดับ

การศึกษาการตลาดข้าวในครั้งนี้จะอาศัยแนวคิดการวิเคราะห์ตลาดแบบการจัดองค์กรอุตสาหกรรม โดยมุ่งเน้นศึกษาโครงสร้างการตลาดข้าว โดยพิจารณาว่าการตลาดข้าวมีลักษณะการแข่งขันกันมาเพียงใดโดยเลือกพิจารณาจาก

<u>การกระจุกตัวของผู้ประกอบการ</u>

การวิเคราะห์การกระจุกตัวจะใช้วิธีการคำนวณค่า Gini – Coefficient ซึ่งจะมีค่าอยู่ระหว่าง 0 – 1 ถ้าหน่วยธุรกิจมีการกระจายอย่างสมบูรณ์จะมีค่าเท่ากับ 0 หากมีการกระจุกตัวมากค่าจะมีค่าเข้าใกล้ 1โดยคำนวณจากสูตร

$$G = 1 - 2[E(f_t - f_{t-1})Y_{t-1} + (P_t - f_{t-1})(Y_t - Y_{t-1})]$$

โดยที่ G = Gini Coeficient

f_t = ความถี่สะสมของผู้ค้าข้าวที่มีปริมาณการค้าข้าวที่ระดับ t

Y_t = ความถี่สะสมของปริมาณการค้าข้าวทั้งหมดของผู้ค้าข้าว ซึ่งมีปริมาณการค้าข้าวที่ระดับ t

N = 1, 2, ..., n คือ จำนวนชั้นของปริมาณการค้าข้าว

2.2.3 การศึกษาการส่งผ่านราคา

โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างราคาข้าเปลือกที่เกษตรกรขายได้กับราคาข้าวสารส่งออก โดยอาศัยสมการถดถอยเพื่อวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของราคาข้าวแต่ละชนิด ณ เวลาใดเวลาหนึ่ง โดยใช้ข้อมูลที่เป็นราคาตลาดและราคาที่แท้จริงซึ่งได้ถ่วงน้ำหนักโดยดัชนีขายส่งรายเดือน โดยมีรูปสมการดังนี้

(1) ความสัมพันธ์ระหว่างราคาส่งออกข้าวสารกับราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้ โดยมีรูปแบบสมการดังนี้

$$P_f = a_0 + a_1P_{ex} + a_2D + a_3DP_{ex} + e_1$$

โดยที่

P_f = ราคาข้าวเปลือกหน้าโรงสีเฉลี่ย (บาท/ตัน)

P_{ex} = ราคาข้าวสารส่งออก F.O.B เฉลี่ย (บาท/ตัน)

a = พารามิเตอร์ซึ่งหมายถึงต้นทุนทางการตลาด

D = ตัวแปรหุ่น D = 1 เมื่ออยู่ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว

D = 0 เมื่ออยู่ในช่วงอื่นๆ

(2) ความสัมพันธ์ระหว่างราคาขายส่งข้าวสารกับราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้

$$P_f = b_0 + b_1P_{ex} + b_2D + b_3DP_{wh} + e_1$$

โดยที่

P_f = ราคาข้าวเปลือกหน้าโรงสีเฉลี่ย (บาท/ตัน)

P_{wh} = ราคาขายส่งข้าวสารเฉลี่ย (บาท/ตัน)

b = พารามิเตอร์ซึ่งหมายถึงต้นทุนทางการตลาด

D = ตัวแปรหุ่น D = 1 เมื่ออยู่ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว

D = 0 เมื่ออยู่ในช่วงอื่นๆ

ข้อมูลที่ใช้จะเป็นข้อมูลอนุกรมเวลารายเดือนช่วงตั้งแต่เดือนมกราคม 2541 – ธันวาคม 2552 ประกอบไปด้วย ข้อมูลราคาส่งออกข้าวสาร F.O.B ราคาขายส่งข้าวสารและราคาข้าวเปลือกที่เกษตรกรขายได้

(3) ศึกษาวิธีการกำหนดราคาข้าวของผู้รับซื้อในระดับตลาดต่างๆ

โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

(1) สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับตลาดตั้งแต่พ่อค้าท้องถิ่น พ่อค้าท้องที่ โรงสีข้าว เป็นต้น ในการกำหนดราคารับซื้อข้าวเปลือกรวมถึงต้นทุนค่าใช้จ่ายต่างๆ

(2) ศึกษาต้นทุนทางการตลาดเปรียบเทียบกับส่วนเหลื่อมตลาด เพื่อชี้ให้เห็นถึงระดับกำหรที่ตกอยู่กับผู้ประกอบการในระดับต่างๆ ของตลาด

ผลการวิเคราะห์จะชี้ให้เห็นว่าราคาข้าวเปลือกแต่ละชนิดที่เกษตรกรได้รับนี้จะมีโอกาสเพิ่มสูงกว่าเดิมได้หรือไม่อย่างไร

บทที่ 3
ลักษณะทั่วไปของพื้นที่และพันธุ์ข้าวที่ทำการศึกษา

ในบทนี้ จะกล่าวถึงลักษณะโดยทั่วไปของพื้นที่ที่ทำการศึกษา คือ จังหวัดเชียงราย,เชียงใหม่ และพะเยา นอกจากนี้ ยังจะกล่าวถึงลักษณะของข้าวที่ทำการศึกษา ซึ่งประกอบไปด้วยข้าวเจ้าและข้าวเหนียวโดยแยกเป็นชนิดของข้าวเจ้า คือข้าวขาวดอกมะลิ ข้าวเจ้า กข.15 และชนิดข้าวเหนียวโดยแยกชนิดเป็น ข้าวเหนียว กข.6 และข้าวเหนียว กข.10

3.1 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ทำการศึกษา

3.1.1 จังหวัดเชียงราย

การศึกษาในครั้งนี้ได้สำรวจข้อมูลจากเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในเขตเขตพื้นที่จังหวัดเชียงราย ประกอบไปด้วย อำเภอเมือง อำเภอแม่จัน อำเภอขุนตาล อำเภอแม่ฟ้าหลวง อำเภอพาน อำเภอเวียงชัย อำเภอแม่สาย อำเภอพญาเม็งราย อำเภอเวียงแก่น อำเภอเทิง อำเภอ เชียงของ อำเภอเชียงแสน อำเภอป่าแดด อำเภอแม่สรวย อำเภอแม่ลาว อำเภอเชียงรุ้ง อำเภอดอยหลวง และ อำเภอเวียงป่าเป้า รวม 18 อำเภอ มีจำนวนครัวเรือน 342,631 ครัวเรือน แยกเป็นจำนวนครัวเรือนภาคการเกษตรจำนวน 164,775 ครัวเรือน คิดเป็น ร้อยละ 48.09 ของครัวเรือนทั้งหมด มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,227,844 คน มีพื้นที่รวมทั้งหมด 7,049,605 ไร่ เป็นพื้นที่ทำการเกษตร 2,205,683 ไร่

จังหวัดเชียงราย เป็นแหล่งการผลิตข้าวที่ใหญ่ที่สุดในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน กล่าวคือ จังหวัดเชียงรายมีพื้นที่ปลูกข้าวจำนวน 1,169,290 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 17.52 ของพื้นที่ทั้งหมด และอำเภอพานถือเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวที่สำคัญที่สุดและมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวมากเป็นอันดับหนึ่งของจังหวัด ลักษณะพื้นที่ปลูกข้าวส่วนใหญ่จะเป็นนาลุ่มอาศัยน้ำจากชลประทาน ซึ่งในปัจจุบันมีการจัดตั้งโครงการชลประทานรวมทั้งสิ้น 6 โครงการ มีพื้นที่นาที่ได้รับน้ำจากโครงการดังกล่าวรวม 733,378 ไร่ และผลผลิตข้าวที่ได้เฉลี่ยต่อไร่มักจะค่อนข้างสูงโดยเฉพาะในเขตพื้นที่อำเภอพาน แต่อย่างไรก็ตาม มีบางพื้นที่ที่มีลักษณะพื้นที่นาเป็นที่ราบสูงการทำนาต้องอาศัยน้ำฝนเช่น พื้นที่อำเภอแม่สรวย อำเภอเวียงป่าเป้า และอำเภอป่าแดด เป็นต้น นอกจากนี้ จะมีการทำนาปีแล้วบางพื้นที่ยังได้ทำนาปรัง ซึ่งพื้นที่ทำนาปรังส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตชลประทาน เช่น อำเภอพาน อำเภอเมือง อำเภอเวียงชัย อำเภอพญาเม็งราย อำเภอแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า และอำเภอแม่จัน และพื้นที่ทำนาปรังมีประมาณ 144,322 ไร่ คิดเป็น

ร้อยละ 8.10 ของพื้นที่ปลูกทั้งหมด แต่อย่างไรก็ดีพื้นที่ที่เหลือจากการทำนาปรังเกษตรกรจะใช้ปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นเช่น ถั่งเหลือง ข้าวโพดหวาน แตงโม และยาสูบ เป็นต้น แสดงดังตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 พื้นที่ปลูกข้าวของเกษตรกรในจังหวัดเชียงราย

อำเภอ / กิ่งอำเภอ	จำนวนครัวเรือนที่ปลูกข้าว	ข้าวนาปี				ข้าวนาปรัง		
		เนื้อที่ปลูกข้าว (ไร่)		ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กก.)		จำนวนครัวเรือน	เนื้อที่ปลูกข้าว (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กก.)
		ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว	ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว			
เมือง	18,361	39,397	109,880	530	628	2,469	19,492	663
เวียงชัย	7,941	7,651	54,191	545	743	1,501	15,469	772
เชียงของ	8,273	35,222	44,375	441	629	0	0	0
เทิง	13,721	30,703	117,240	290	427	36	168	623
พาน	19,635	41,812	126,302	494	542	1,739	11,588	548
ป่าแดด	3,283	10,335	21,601	408	536	0	0	
แม่จัน	8,720	13,155	43,123	514	586	2,266	14,355	763
เชียงแสน	5,418	15,247	37,362	490	728	1,512	8,602	572
แม่สาย	5,165	15,361	54,313	428	535	2,715	33,124	597
แม่สรวย	7,675	34,877	20,595	520	587	1,955	9,413	556
เวียงป่าเป้า	5,399	2,164	32,685	689	680	1,299	7,653	753
พญาเม็งราย	7,345	15,928	63,893	459	481	776	7,133	571
เวียงแก่น	2,840	3,108	7,977	592	590	902	7,316	653
ขุนตาล	4,699	7,009	26,684	541	639	88	47	730
แม่ฟ้าหลวง	2,198	16,948	3,210	502	461	37	70	197
แม่ลาว	4,682	1,469	29,720	525	678	1,470	8,971	664
กิ่ง อ.เวียงเชียงรุ้ง	4,005	11,821	38,460	558	582	91	582	632
กิ่ง อ.ดอยหลวง	3,152	13,232	21,240	570	554	51	339	229
รวม	**132,512**	**315,439**	**852,851**	**9,096**	**10,606**	**18,907**	**144,322**	**9,523**

ที่มา: สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงราย

จากตารางที่ 3.1 พื้นที่ปลูกข้าวของเกษตรกรในจังหวัดเชียงราย พบว่าการทำนาของเกษตรกรจังหวัดเชียงรายนั้นทำกันอยู่ 2 ช่วง คือ นาปีและนาปรัง โดยจำนวนครัวเรือนของจังหวัดเชียงรายที่ทำ

นาปีมี 132,512 ครัวเรือน โดยพบว่า อำเภอที่มีครัวเรือนทำนามากสุดคืออำเภอพาน มีจำนวนทั้งสิ้น 19,635 ครัวเรือน โดยมีเนื้อปลูกข้าวเจ้า อยู่41,812 ไร่และมีเนื้อที่ปลูกข้าวเหนียว 126,302 ไร่ รองลงมาเป็นอำเภอเมือง มีจำนวนครัวเรือนปลูกข้าวทั้งสิ้น 18,361ครัวเรือน โดยมีเนื้อปลูกข้าวเจ้า อยู่ 39,397 ไร่และมีเนื้อที่ปลูกข้าวเหนียว 109,880 ไร่ ในส่วนของผลผลิตเฉลี่ยต่อไรนั้น อำเภอเวียงป่าเป้า มีผลผลิตต่อไร่มากที่สุดทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว คือ 689, 680 กิโลกรัม/ไร่ และ จำนวนครัวเรือนที่ปลูกข้าวนาปรังของจังหวัดเชียงรายนั้นมี 18,907 ครัวเรือน และมีเนื้อที่ปลูกข้าวนาปรังทั้งจังหวัดเชียงราย 144,322 ไร่ หากพิจารณาครัวเรือนที่ปลูกข้าวนาปรัง พบว่า อำเภอเมือง มีจำนวนครัวเรือนปลูกข้าวนาปรังมากสุดคือ 2,469 ครัวเรือน และมีเนื้อที่เพราะปลูก 19,492 ไร่ซึ่งมากที่สุด

3.1.2 จังหวัดเชียงใหม่

จังหวัดเชียงใหม่ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ได้มีการสำรวจข้อมูลเพื่อนนำมาศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จังหวัดเชียงใหม่แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 25 อำเภอ โดยมีอำเภอใหม่เกิดขึ้น คือ อำเภอกัลป์ยาณิวัฒนา เกิดขึ้นใหม่ โดยจังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่รวมทั้งหมดคือ 12,566,911 ไร่ โดยมีพื้นที่ทำการเกษตรกรอยู่ที่ 1,835,425 ไร่คิดเป็นร้อยละของพื้นที่ทั้งหมด 14.61 และมีครัวเรือนรวมทั้งสินของจังหวัดคือ 480,416 ครัวเรือน มีครัวเรือนที่ทำอาชีพการเกษตรกรรมคือ 145,847 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 30.00 ของพื้นที่ทั้งหมด แสดงดังตารางที่ 3.2

จากตาราง 3.2 พบว่า ในจังหวัดเชียงใหม่อำเภอที่มีพื้นที่มากที่สุด คือ อำเภอแม่แจ่ม มีพื้นที่ทั้งหมดคือ 2,100,719 ไร่ ส่วนอำเภอที่มีพื้นที่น้อยสุด คือ อำเภอสารภี ในส่วน พื้นที่ที่ทำการเกษตรจะพบว่า อำเภอแม่แจ่ม มีพื้นที่ทำการเกษตรมากที่สุด คือ 226,685 ไร่คิดเป็นร้อยละของพื้นที่ทั้งหมดคือ 10.79 รองลงมาเป็นอำเภอฝาง มีพื้นที่ทำการเกษตร 210,000 ไร่ คิดเป็นร้อยละของพื้นที่ทั้งหมดคือ 37.83และพื้นที่ที่มีการทำการเกษตรน้อยที่สุดคือ อำเภอเมือง มีพื้นที่ทำการเกษตรแค่ 9,517ไร่ คิดเป็นร้อยละของพื้นที่ทั้งหมด คือ 9.99 ในส่วนของ จำนวนครัวเรือนทั้งหมดพบว่า อำเภอเมือง มีจำนวนมากสุดคือ 52,767 ครัวเรือน รองลงมาเป็น อำเภอ สันทราย มีจำนวน 45,729 ครัวเรือน ส่วนอำเภอที่มีครัวเรือนน้อยที่สุดคือ อำเภอสะเมิง มีจำนวนทั้งสิ้น 6,526 ครัวเรือน ถ้าเราพิจารณา ครัวเรือนที่ทำการเกษตร พบว่า อำเภอจอมทอง มีครัวเรือนที่ทำการเกษตรกรรมมากที่สุด คือ 10,717 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละของครัวเรือนทั้งหมดคือ 56.00 รองลงมาเป็นอำเภอฝาง มีครัวเรือนที่ทำการเกษตรกรรม คือ

10,524 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละของครัวเรือนทั้งหมดคือ 30.00 ในส่วนอำเภอเวียงแหง มีครัวเรือนที่ทำการเกษตรกรรมน้อยที่สุด คือ 1,477 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละของครัวเรือนทั้งหมดคือ 20.00

ตารางที่ 3.2 ข้อมูลพื้นที่และครัวเรือนของจังหวัดเชียงใหม่

อำเภอ	พื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	พื้นที่ทำการเกษตร (ไร่)	คิดเป็นร้อยละของพื้นที่ทั้งหมด	ครัวเรือนทั้งหมด	ครัวเรือนเกษตรกร	คิดเป็นร้อยละของครัวเรือนทั้งหมด
1. เมืองเชียงใหม่	95,244	9,517	9.99	52,767	2,014	4.00
2. สารภี	60,911	32,379	53.16	20,145	8,819	44.00
3. สันกำแพง	123,646	51,784	41.88	24,886	8,530	34.28
4. ดอยสะเก็ด	419,548	52,436	12.50	24,061	4,111	17.00
5. สันทราย	178,137	59,232	33.25	45,729	8,077	18.00
6. พร้าว	717,616	115,777	16.13	18,556	7,001	38.00
7. แม่ริม	277,271	47,573	17.16	24,428	6,590	27.00
8. แม่แตง	851,740	92,106	10.81	25,441	7,415	29.00
9. สะเมิง	561,263	25,164	4.48	6,526	2,542	39.00
10. เชียงดาว	1,176,301	128,706	10.97	18,317	7,049	38.00
11. ฝาง	555,103	210,000	37.83	35,527	10,524	30.00
12. แม่อาย	460,438	124,341	27.00	20,350	4,369	21.00
13. หางดง	173,210	38,523	22.24	21,161	6,208	29.00
14. สันป่าตอง	111,368	50,314	45.18	28,376	8,662	31.00
15. จอมทอง	445,186	83,798	18.82	19,118	10,717	56.00
16. ฮอด	893,989	69,704	7.80	14,417	7,492	52.00
17. อมก๋อย	1,308,644	66,707	12.41	12,980	3,792	29.00
18. ดอยเต่า	502,449	81,585	16.24	9,195	3,770	41.00
19. แม่แจ่ม	2,100,719	226,685	10.79	17,648	7,883	45.00
20. เวียงแหง	420,108	35,250	8.39	7,454	1,477	20.00
21. ไชยปราการ	319,282	85,872	26.90	15,859	4,098	26.00
22. แม่วาง	375,761	63,953	17.02	8,191	5,251	64.00
23. แม่ออน	264,414	38,407	14.53	7,966	4,623	58.03
24. ดอยหล่อ	162,583	45,612	28.05	10,318	4,833	47.00
รวม	**12,566,911**	**1,835,425**	**14.61**	**480,416**	**145,847**	**30.00**

ที่มา: สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่

หากพิจารณาเรื่องของพื้นที่เพาะปลูกข้าวของจังหวัดเชียงใหม่แล้ว พบว่าในจังหวัดเชียงใหม่นั้น มีการเพาะปลูกข้าวอยู่ 2 ช่วงคือ การเพาะปลูกข้าวนาปี และนาปรัง โดยจังหวัดเชียงใหม่นั้นมีหมู่บ้านที่ทำการเพาะปลูกข้าว 1,527 หมู่บ้านที่ทำการเพาะปลูกข้าว ถ้าแยกเป็นครัวเรือนที่ทำการปลูกแล้วพบว่า มีครัวเรือนที่ปลูกข้าวนาปีรวมทั้งหมดของจังหวัด 89,297 ครัวเรือน และมีครัวเรือนที่ปลูกข้าวนาปรังอยู่ 17,014 ครัวเรือน โดยในการเพาะปลูกข้าวนาปีนั้น มีเนื้อที่ปลูกข้าวแบ่งเป็นการปลูกข้าวเจ้าและข้าวเหนียว โดยเนื้อที่ปลูกข้าวเจ้านาปีทั้งจังหวัดเชียงใหม่มี 224,228 ไร่ และมีเนื้อที่ปลูกข้าวเหนียวนาปี 281,673 ไร่ ในส่วนเนื้อที่ที่ปลูกข้าวนาปรังของจังหวัดเชียงใหม่นั้น มีอยู่ 61,059 ไร่ และหากพิจารณาผลผลิตพบว่า ส่วนมากจังหวัดเชียงใหม่จะมีการเพราะปลูกข้าวเหนียวมากกว่าข้าวเจ้า แสดงตารางที่ 3.3

จากตารางที่ 3.3 จะพบว่า จำนวนหมู่บ้านที่ปลูกข้าวมากที่สุดของจังหวัดเชียงใหม่นั้นคืออำเภอแม่แจ่ม มีจำนวนหมู่บ้านที่เพาะปลูกข้าวถึง 118 หมู่บ้าน และจำนวนหมู่บ้านที่ปลูกข้าวน้อยที่สุดของจังหวัดเชียงใหม่นั้นคืออำเภอเมือง มีจำนวนหมู่บ้านที่เพาะปลูกข้าวถึง 12หมู่บ้าน หากพิจารณาครัวเรือนที่ทำการเพาะปลูกข้าวนาปีนั้นพบว่าครัวเรือนในอำเภอแม่แจ่ม มีครัวเรือนที่เพราะปลูกข้าวมากที่สุดคือ 8,540 ครัวเรือน ในส่วนของพื้นที่ปลูกข้าวเจ้านาปีนั้นพบว่าอำเภอแม่แจ่มมีพื้นที่ทำการเพาะปลูกข้าวเจ้ามากที่สุดคือ 51,979 ไร่ แต่พื้นที่ที่มีการเพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดคืออำเภอแม่อาย มีถึง30,441 ไร่ และการพิจารณาผลผลิตต่อไร่นั้นพบว่า อำเภอหางดงนั้นมีผลผลิตต่อไร่ของข้าวเจ้ามากที่สุดคือ 905 กิโลกรัม/ไร่ แต่หากพิจารณาผลผลิตต่อไร่ของข้าวเหนียวแล้วพบว่า อำเภอดอยเต่านั้นมีผลผลิตต่อไร่ของข้าวเหนียวมากที่สุดคือ 1,467 กิโลกรัม/ไร่ และในส่วนของข้าวนาปรังพบว่าจำนวนครัวเรือนที่ปลูกข้าวนาปรังนั้น อำเภอจอมทองมีการเพาะปลูกข้าวนาปรังมากที่สุดคือ 4,804 ครัวเรือน แต่ในส่วนของพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปรังพบว่าอำเภอแม่อายมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวปรังมากที่สุด คือ 11,871 ไร่ และสุดท้ายผลผลิตข้าวนาปรังเฉลี่ยต่อไร่นั้นพบ อำเภอดอยเต่ามีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่มากที่สุด คือ 885 กิโลกรัม/ไร่

ตารางที่ 3.3 พื้นที่ปลูกข้าวของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่

อำเภอ / กิ่งอำเภอ	จำนวนหมู่บ้านที่ปลูกข้าว	ข้าวนาปี					ข้าวนาปรัง		
		จำนวนครัวเรือน	เนื้อที่ปลูกข้าว (ไร่)		ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กก.)		จำนวนครัวเรือน	เนื้อที่ปลูกข้าว (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กก.)
			ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว	ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว			
เมืองเชียงใหม่	12	517	817	1,293	529	412	155	484	317
จอมทอง	80	4,451	9,610	15,222	552	674	4,804	4,214	788
แม่แจ่ม	118	8,540	51,979	10,795	419	483	380	1,600	389
เชียงดาว	58	3,901	4,563	11,998	439	643	843	471	720
ดอยสะเก็ด	100	4,622	18,127	11,991	622	645	936	4,732	509
แม่แตง	68	3,239	2,981	10,572	529	587	301	1,123	568
แม่ริม	60	3,439	5,018	14,461	599	695	441	4,417	552
สะเมิง	38	3,021	7,898	11,813	511	727	3	6	300
ฝาง	105	6,207	5,828	30,324	500	699	258	635	527
แม่อาย	68	4,605	11,676	30,441	498	633	1,394	11,871	676
พร้าว	99	6,754	15,793	24,184	597	515	1,089	6,706	412
สันป่าตอง	96	3,840	4,660	12,403	648	717	910	3,678	601
สันกำแพง	72	5,183	16,988	15,009	626	576	891	5,019	602
สันทราย	73	3,301	4,375	9,464	505	557	1,420	6,326	455
หางดง	84	2,736	3,106	7,829	905	686	545	1,722	922
ฮอด	52	5,815	18,357	19,993	531	478	1,159	3,156	620
ดอยเต่า	32	2,070	3,722	11,947	274	1,467	726	1,617	885
อมก๋อย	94	7,296	22,045	2,094	519	748	0	0	0
สารภี	34	496	554	2,723	896	586	32	736	354
เวียงแหง	23	2,059	6,507	3,969	600	490	0	0	0
ไชยปราการ	33	1,063	869	3,908	533	815	0	0	0
แม่วาง	49	2,933	7,354	7,045	586	641	561	1,846	726
กิ่ง อ.แม่ออน	38	1,916	501	6,562	450	551	6	24	450
กิ่ง อ.ดอยหล่อ	41	1,293	960	5,633	605	560	160	676	634
รวม	**1,527**	**89,297**	**224,288**	**281,673**	**13,474**	**15,585**	**17,014**	**61,059**	**12,006**

ที่มา: สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่

3.1.3 จังหวัดพะเยา

จังหวัดพะเยาก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ได้มีการสำรวจข้อมูลเพื่อนำมาศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยจังหวัดพะเยานั้นแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 7 อำเภอคือ อำเภอเมือง อำเภอดอกคำใต้ อำเภอแม่ใจ อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน อำเภอปง อำเภอจุน และ2กิ่งอำเภอ คือ กิ่ง อ.ภูซางและ กิ่ง อ.ภูกามยาว

ในส่วนของหมู่บ้านจังหวัดพะเยานั้นมี จำนวนหมู่บ้านที่ทำการเพาะปลูกข้าวรวมทั้งหมดคือ 715 หมู่บ้าน โดยจังหวัดพะเยา มีการเพาะปลูกข้าวอยู่2 ช่วงคือ ข้าวนาปีและนาปรัง แต่การเพาะปลูกข้าวของนาปรังนั้นของจังหวัดพะเยามี3 อำเภอที่ทำการเพาะปลูกคือ อำเภอเมือง อำเภอปง และกิ่งอำเภอภูกามยาว ในส่วนของข้าวนาปี มีจำนวนครัวเรือนที่ทำการเพราะปลูกข้าวนาปีทั้งหมดของจังหวัดคือ 62,175 ครัวเรือน เนื้อที่ปลูกข้าวนาปีนั้นจังหวัดพะเยามีเนื้อที่ปลูกทั้งหมด 534,082 ไร่โดยแบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวเจ้านาปี 214,358 ไร่ และพื้นที่ปลูกเหนียวนาปี 319,724 ไร่ และผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของจังหวัดพะเยานั้นพบว่า ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของข้าวเจ้านาปีในจังหวัดพะเยา 492 กิโลกรัม/ไร่ และผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของข้าวเหนียวนาปีในจังหวัดพะเยาคือ 553 กิโลกรัม/ไร่ และในส่วนของข้าวนาปรังของจังหวัดพะเยานั้นพบว่าเนื้อที่ปลุกข้าวนาปรังของจังหวัดพะเยามี 1,052 ไร่ และมีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ข้าวนาปรังที่ 474 กิโลกรัม/ไร่ แสดงตารางที่ 3.4

จากตารางที่ 3.4จะพบว่า จำนวนหมู่บ้านที่ปลูกข้าวมากที่สุดของจังหวัดพะเยา นั้นคืออำเภอเมืองมีจำนวนหมู่บ้านที่เพาะปลูกข้าวถึง 169 หมู่บ้าน และจำนวนหมู่บ้านที่ปลูกข้าวน้อยที่สุดของจังหวัดพะเยานั้นคืออำเภอปง มีจำนวนหมู่บ้านที่เพาะปลูกข้าวถึง 24 หมู่บ้าน หากพิจารณาครัวเรือนที่ทำการเพาะปลูกข้าวนาปีนั้นพบว่าครัวเรือนในอำเภอเมืองพะเยา มีครัวเรือนที่เพราะปลูกข้าวมากที่สุดคือ 14,042 ครัวเรือน ในส่วนของพื้นที่ปลูกข้าวเจ้านาปีนั้นพบว่า อำเภอดอกคำใต้มีพื้นที่ทำการเพาะปลูกข้าวเจ้ามากที่สุดคือ 50,655 ไร่ แต่พื้นที่ที่มีการเพาะปลูกข้าวเหนียวมากที่สุดคืออำเภอ เชียงคำ มีถึง57,490ไร่ และการพิจารณาผลผลิตต่อไร่นั้นพบว่า กิ่งอำเภอภูซางนั้นมีผลผลิตต่อไร่ของข้าวเจ้านาปีมากที่สุดคือ 581 กิโลกรัม/ไร่ และหากพิจารณาผลผลิตต่อไร่ของข้าวเหนียวแล้วพบว่า กิ่งอำเภอภูซางนั้นมีผลผลิตต่อไร่ของข้าวเหนียวมากที่สุดคือ 670 กิโลกรัม/ไร่ และในส่วนของข้าวนาปรังพบว่าจำนวนครัวเรือนที่ปลูกข้าวนาปรังนั้น อำเภอปง มีการเพาะปลูกข้าวนาปรังมากที่สุดคือ 212 ครัวเรือน โดยมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปรังที่ 627 ไร่

ตารางที่ 3.4 พื้นที่ปลูกข้าวของเกษตรกรในจังหวัดพะเยา

อำเภอ / กิ่งอำเภอ	จำนวนหมู่บ้านที่ปลูกข้าว	ข้าวนาปี						ข้าวนาปรัง		
		จำนวนครัวเรือน	เนื้อที่ปลูกข้าว (ไร่)			ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กก.)		จำนวนครัวเรือน	เนื้อที่ปลูกข้าว (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กก.)
			รวม	ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว	ข้าวเจ้า	ข้าวเหนียว			
เมืองพะเยา	169	14,042	97,857	42,309	55,548	538	570	22	120	257
จุน	77	8,060	99,687	43,370	56,317	481	519	-	-	-
เชียงคำ	126	9,357	91,864	34,374	57,490	530	550	-	-	-
เชียงม่วน	24	1,658	6,852	381	6,471	492	517	-	-	-
ดอกคำใต้	97	9,645	98,476	50,655	47,821	424	546	-	-	-
ปง	77	6,625	26,539	8,804	17,735	435	621	212	627	507
แม่ใจ	58	4,315	48,807	14,779	34,028	551	544	-	-	-
กิ่ง อ.ภูซาง	57	5,048	29,282	7,451	21,831	581	670	-	-	-
กิ่งอ.ภูกามยาว	30	3,425	34,718	12,235	22,483	450	483	75	305	493
รวม	715	62,175	534,082	214,358	319,724	492	553	309	1,052	474

ที่มา: สำนักงานเกษตรจังหวัดพะเยา

3.2 สภาพทั่วไปของข้าว

พันธุ์ข้าวเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญอันดับแรกในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าว โดยไม่ต้องเพิ่มต้นทุนการผลิต ถ้าหากว่ามีพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูงและมีคุณภาพ ทั้งข้าวคุณภาพดี ข้าวคุณภาพปานกลาง ข้าวคุณภาพต่ำ และข้าวคุณภาพพิเศษ ที่ตรงกับความต้องการของตลาดและเพื่อทำผลิตภัณฑ์มีความต้านทานต่อโรคแมลง และมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในแต่ละท้องถิ่นแล้วจะเป็นการลดค่าใช้จ่ายใน การผลิตข้าวหรือเป็นการลดต้นทุนการผลิตข้าวได้เป็นอย่างดี

จากอดีต ถึงปัจจุบัน กรมการข้าว ได้ดำเนินงานปรับปรุงพันธุ์ข้าวมาอย่างต่อเนื่องจนได้ข้าวพันธุ์รับรอง พันธุ์แนะนำ และพันธุ์ทั่วไป ให้เกษตรกรปลูกในระบบนิเวศต่างๆ ซึ่งมีทั้งพันธุ์ข้าวนาสวน ข้าวไร่ ข้าวขึ้นน้ำ ข้าวน้ำลึก ธัญพืชเมืองหนาว และข้าวญี่ปุ่น จำนวน 93 พันธุ์ แสดงตารางที่ 3.5

ตารางที่ 3.5 ประเภทและชนิดของพันธุ์ข้าว

ประเภท	ชนิด	จำนวน
ข้าวนาสวน	พันธุ์ไวต่อช่วงแสง	35 พันธุ์
ข้าวนาสวน	พันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสง	29 พันธุ์
ข้าวขึ้นน้ำ	พันธุ์ไวต่อช่วงแสง	5 พันธุ์
ข้าวน้ำลึก	พันธุ์ไวต่อช่วงแสง	5 พันธุ์
ข้าวน้ำลึก	พันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสง	1 พันธุ์
ข้าวไร่	พันธุ์ไวต่อช่วงแสง	7 พันธุ์
ข้าวไร่	พันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสง	1 พันธุ์
ข้าวแดงหอม	พันธุ์ไวต่อช่วงแสง	1 พันธุ์
ข้าวแดงหอม	พันธุ์ไม่ไวต่อช่วงแสง	1 พันธุ์
ข้าวญี่ปุ่น	-	2 พันธุ์
ข้าวสาลี	-	4 พันธุ์
ข้าวบาร์เลย์	-	2 พันธุ์

ที่มา: กรมการค้าข้าว

พันธุ์ข้าวเหล่านี้มีทั้งชนิดข้าวเจ้าและข้าวเหนียว มีทั้งพันธุ์ที่ปลูกเฉพาะนาปีและปลูกได้ตลอดปี และมีบางพันธุ์เป็นข้าวหอม พันธุ์ข้าวส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง มีความต้านทานต่อโรคและแมลงที่สำคัญ มีคุณภาพการหุงต้มตามความต้องการของผู้บริโภค ตลอดจนทนทานต่อสภาพแวดล้อมที่เป็นปัญหาสำคัญ อย่างไรก็ตามงานปรับปรุงพันธุ์ข้าวยังคงต้องดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่อง เพราะพันธุ์ที่ออกแนะนำแล้วปัจจุบันบางพันธุ์เกษตรกรอาจจะยังคงนิยมปลูกอยู่ แต่บางพันธุ์เกษตรกรอาจเลิกปลูก เนื่องจากมีข้อด้อยบางประการ การนำเอาพันธุ์ข้าวเหล่านั้นไปใช้ของเกษตรกรจึงเป็นไปในลักษณะของการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในระยะที่ออกพันธุ์ข้าวนั้นเท่านั้น รวมทั้งบางพันธุ์เมื่อแนะนำให้ปลูกไปในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วอาจไม่มีความเหมาะสมในระยะเวลาต่อมา เนื่องจากสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง หรือโรค แมลงศัตรูข้าวมีการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งต้องหาพันธุ์ที่มีคุณภาพดีตามความต้องการของตลาดโลก และมีศักยภาพในการแข่งขันกับตลาดโลกได้ จึงต้องดำเนินงานปรับปรุงพันธุ์โดยไม่มีที่สิ้นสุด

กรมการเกษตรได้ทำการศึกษาทดลองและแนะนำให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวแต่ละชนิดปฏิบัติทั้งก่อนและหลังการปลูก รวมถึงการเก็บเกี่ยวเพื่อให้ได้รับผลผลิตที่สูง (จุลมณี ไพฑูรย์เจริญลาภ, 2537) ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1) กระบวนการก่อนปลูกข้าว

1.1) คัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่บริสุทธิ์ ไม่มีพันธุ์อื่นมาปะปน และหากคัดเมล็ดพันธุ์เองจะต้องเป็นพันธุ์ที่ปลูกติดต่อกันไม่เกิน 4 ฤดู

1.2) คัดเลือกวีปลูกและช่วงเวลาเพาะปลุกให้เหมาะสม โดยคำนึกถึงสภาพพื้นที่และถูมิอากาศ

1.3) เตรียมดินปลูกให้ดี อาจมีการใช้ปุ๋ยก่อนการปลูกเสียก่อน หากสภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ

2) กระบวนการปลูกข้าว

2.1) การปักดำข้าวควรมีการกำจัดข้าวเรื้อที่อยู่ในแปลงนาเสียก่อน ส่วนการปลูกควรใช้ต้นกล้าประมาณ 3 – 4 ต้น ระยะห่างกันประมาณ 25 เซนติเมตร

2.2) ควรมีการดูแลรักษาอย่างใกล้ชิดโดยเฉพาะการกำจัดข้าวเรื้อที่ปะปน ซึ่งจะมีการดูแลลักษณะดังกล่าวถึง 3 ครั้ง คือ ครั้งแรกในระยะที่แตกกอ ครั้งที่สองระยะออกดอก และครั้งสุดท้ายระยะข้าวสุก หากพบข้าวปะปนให้ถอนทิ้งทันที นอกจากนี้หากมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ปุ๋ยเคมีควรใช้ไม่เกิน 2 ครั้ง ครั้งแรกใส่ในช่วงต้นข้าวมีการเจริญเติบโตทางลำต้น อัตราการใช้ขึ้นอยู่กับลักษณะของดินหากเป็นดินเหนียวให้ใช้ปุ๋ยสูตร 18 – 22 – 0 ในอัตรา 20 – 30 กิโลกรัมต่อไร่ หากเป็นดินทรายให้ใช้ปุ๋ยสูตร 16 – 16 – 8 ในอัตราเดียวกันครั้งที่สองใส่ในช่วงระยะการกำเนิดช่อดอกออกรวง เพื่อให้ได้รับจำนวนเมล็ดข้าวต่อรวงมากผลผลิตต่อไร่ก็จะสูง ปุ๋ยที่ใช้ควรเป็นปุ๋ยสูตร 21 – 0 – 0 หรือปุ๋ยยูเรีย ในอัตรา 2 – 10 กิโลกรัมต่อไร่

3) กระบวนการเก็บเกี่ยว ตาก นวดและการเก็บรักษา

3.1) กระบวนการเก็บเกี่ยวจะทำให้คุณภาพและปริมาณข้าวงที่ได้รับอยู่ในเกณฑ์ดี ดังนั้นควรจะมีการเก็บเกี่ยวในระยะเวลาที่เหมาะสมซึ่งอาจจะสังเกตได้จากเมล็ดข้าวที่มีสีฟางและสีเหลือง รวงข้าวจะโน้มลง ส่วนการเก็บเกี่ยวควรจะใช้แรงงานคนมากกว่าเพราะการสูญเสียข้าวระหว่างการเก็บเกี่ยวอาจน้อยกว่าเครื่องจักร เพราะหากปรับเครื่องจักรไม่เหมาะสมกับการทำงานอาจจะทำให้ข้าวหล่นมากหรือเมล็ดข้าวอาจแตกหักได้ง่าย

3.2) ข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ควรจะมีการตากก่อนที่จะนวด ซึ่งระยะการตากประมาณ 2-3 แดดก็พอและในช่วงการตากควรจะหมั่นกลับกองข้าวให้ได้รับแสงแดดอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งวิธีการตากที่เหมาะสม คือ การทำราวแขวนเพราะจะทำให้รวงข้าวถูกแดดอย่างสม่ำเสมอ

3.3) กระบวนการนวด ควรใช้วิธีการที่เหมาะสมเพื่อป้องกันไม่ให้เมล็ดข้าวที่ได้หักประกอบกับหากวิธีนวดข้าวไม่เหมาะสมอาจทำให้มีสางเจือปนกับข้าวเปลือกที่ได้รับ

3.4) เมื่อนวดแล้วควรมีการนำเมล็ดข้าวที่ได้มาตากไว้ในลานตากข้าวที่มีวัสดุรองรับการแตกในลักษณะนี้ควรตากประมาณ 1 – 3 แดด

3.5) การเก็บรักษาข้าว เพื่อรักษาคุณภาพของข้าว ควรเก็บรักษาข้าวไว้ในยุ้งฉางที่สะอาดปราศจากสิ่งเจือปน มีอากาศถ่ายเทสะดวก มีหลังคาปิดกันแดดและฝน

3.3 สถานการณ์ข้าวไทย

3.3.1 สถานการณ์ด้านการผลิตของไทย

จากข้อมูลด้านการผลิตข้าวของประเทศไทยนั้น พบว่า ประเทศไทยนั้นมีพื้นเพาะปลูกข้าวรวมทั้งหมดคือ 12,801,226 ไร่ โดยถ้าแบ่งเป็นพื้นที่ของแต่ละภาคพบว่า ในพื้นที่ของกลางมีเนื้อที่เพาะปลูกข้าวมากที่สุด คือ 6,725,838 ไร่ รองลงมาเป็นภาคเหนือมีพื้นที่เพราะปลูกข้าวคือ 4,476,226 ไร่ อับดับสามเป็นพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเนื้อที่เพราะปลูกข้าวคือ 1,263,292 ไร่ และภาคใต้ นั้นมีเนื้อที่เพาะปลูกข้าวคือ 335,870 ไร่ ซึ่งน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับแต่ละภาค หากพิจารณาเนื้อที่เก็บเกี่ยวและผลผลิตของประเทศไทย พบว่า เนื้อที่เก็บเกี่ยวรวมทั้งประเทศมีเนื้อที่ 12,788,512 ไร่ มีผลผลิตทั้งหมดรวม 8,791,016 ตัน แต่ถ้าหากพิจารณาแต่ละภูมิภาคพบว่า ภาคกลางนั้นมีเนื้อที่เก็บเกี่ยวข้าวมากที่สุดคือ 6,722,791 ไร่ มีผลผลิตของภูมิภาคคือ 4,876,470 ตัน รองลงมาคือภาคเหนือ มีเนื้อที่เก็บเกี่ยวข้าวคือ 4,469,610 ไร่ มีผลผลิตของภูมิภาคคือ 3,061,153 ตัน อันดับสามเป็น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเนื้อที่เก็บเกี่ยวข้าวคือ 1,261,067 ไร่ มีผลผลิตของภูมิภาคคือ 685,058 ตัน และสุดท้ายภาคใต้ มีเนื้อที่เก็บเกี่ยวข้าวคือ 335,044 ไร่ มีผลผลิตของภูมิภาคคือ 68,335 ตัน ซึ่งน้อยที่สุด แสดงตารางที่ 3.6

ตารางที่ 3.6 เนื้อที่เพาะปลูกข้าวทั้งหมดของประเทศไทย ในปี 2551

ภาค/จังหวัด	เนื้อที่เพาะปลูก (ไร่)	เนื้อที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิต (ตัน)	ผลผลิตต่อไร่ (กก.)	
				ปลูก	เก็บ
รวมทั้งประเทศ	12,801,226	12,788,512	8,791,016	687	687
ภาคเหนือ	4,476,226	4,469,610	3,061,153	684	685
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1,263,292	1,261,067	685,058	542	543
ภาคกลาง	6,725,838	6,722,791	4,876,470	725	725
ภาคใต้	335,870	335,044	68,335	501	502

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

จากตารางที่ 3.6 ผลผลิตต่อไร่ พบว่าผลผลิตต่อไร่ของทั้งประเทศโดยเฉลี่ยนั้นของการปลูกอยู่ที่ 687 กิโลกรัม และผลผลิตที่เก็บเกี่ยวมีอยู่ที่ 687 กิโลกรัม ถ้าแยกเป็นแต่ละภูมิภาคนั้นจะพบว่า ผลผลิตต่อไร่ของภาคกลางจะมากที่สุดโดยผลผลิตเฉลี่ยของการปลูกนั้นที่ 725กิโลกรัมและผลผลิตจากการเก็บเกี่ยวอยู่ที่ 725 กิโลกรัม รองลงมาเป็นภาคเหนือ โดยผลผลิตเฉลี่ยของการปลูกนั้นที่ 684กิโลกรัมและผลผลิตจากการเก็บเกี่ยวเสร็จอยู่ที่ 685 กิโลกรัม อันดับสามเป็น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีผลผลิตโดยเฉลี่ยของการปลูกนั้นที่542 กิโลกรัมและผลผลิตจากการเก็บเกี่ยวเสร็จอยู่ที่ 543กิโลกรัม และภาคใต้มีผลผลิตเฉลี่ยต่อกิโลกรัมน้อยที่สุด โดยผลผลิตเฉลี่ยของการปลูกนั้นที่ 501 กิโลกรัมและผลผลิตจากการเก็บเกี่ยวเสร็จอยู่ที่ 502 กิโลกรัม

3.3.2 สถานการณ์ด้านการตลาดภายในประเทศไทย

จากช่วง 5ปีที่ผ่านมา (ปี2548 – 2552) ความต้องการของผู้บริโภคในประเทศได้เพิ่มขึ้นมาก โดยใช้ในการบริโภค ทำพันธุ์ เป็นอาหารสัตว์ และใช้ในอุตสาหกรรมแปรรูปอื่นๆในประเทศ มีแนวโน้มที่เพิ่มสูงขึ้น จาก15.860 ล้านตันข้าวเปลือกในปี 2548 เป็น 17.101 ล้านตันข้าวเปลือกในปี2552 หรือเพิ่มขึ้นอัตราร้อยละ2.08 เนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชาชนในประเทศ จำนวนสัตว์ที่เลี้ยง และผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมอาหารอื่นๆ

3.4สถานการณ์ข้าวโลก

3.4.1สถานการณ์ด้านการผลิตข้าวของโลก

ผลผลิตข้าวของโลกในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (ปี 2548 – 2552) มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจาก 401.756 ล้านตันข้าวสาร (597.80 ล้านตันข้าวเปลือก) เป็น 445.667 ล้านตันข้าวสาร (664.70 ล้านตันข้าวเปลือก) หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 2.46

ตารางที่ 3.7 ผลผลิตข้าวของโลกปี 2547/48 – 2552/53

หน่วย: ล้านตัน

ประเทศ	ปี 2547/48	ปี 2548/49	ปี2549/50	ปี 2550/51	ปี2551/52 (2)	อัตราเพิ่มร้อยละ	ปี2552/53 (1)	ผลต่างร้อยละ(1) และ (2)
บังคลาเทศ	25.60	28.758	29.000	28.800	31.000	3.92	30.000	-3.23
บราซิล	8.996	7.874	7.695	8.199	8.600	-0.49	8.840	2.79
พม่า	9.570	10.440	10.600	10.730	10.150	1.46	10.730	5.71
กัมพูชา	2.630	3.771	3.946	4.240	4.520	12.75	4.630	2.43
จีน	125.363	126.414	127.200	129.850	134.330	1.66	136.000	1.24
อียิปต์	4.128	4.135	4.383	4.385	4.387	1.82	4.370	-0.39
อินเดีย	83.130	91.790	93.350	96.690	99.150	4.13	84.000	-15.28
อินโดนีเซีย	34.830	34.959	35.350	37.000	38.300	2.50	37.600	-1.83
ญี่ปุ่น	7.944	8.257	7.786	7.930	8.029	-0.19	7.620	-5.09
เกาหลีใต้	5.000	4.768	4.680	4.408	4.843	-1.41	4.500	-7.08
ไนจีเรีย	2.300	2.700	2.900	3.000	3.200	7.96	3.400	6.25
ปากีสถาน	5.025	5.547	5.450	5.700	6.300	4.91	6.000	-4.76
ฟิลิปปินส์	9.425	9.821	9.775	10.479	10.753	3.34	10.710	-0.40
เวียดนาม	22.716	22.772	22.922	24.375	24.430	2.16	23.800	-2.58
ไทย	18.834	19.993	19.564	21.185	20.889*	2.69	20.783*	-0.51
สหรัฐฯ	7.462	7.105	6.267	6.344	6.515	-3.77	7.060	8.37
อื่นๆ	28.803	29.337	29.809	30.083	30.270	1.25	33.615	11.05
รวม	**401.756**	**418.441**	**420.627**	**433.398**	**445.667**	**2.46**	**433.655**	**-2.70**

หมายเหตุ : * ประมาณการ ณ เดือนตุลาคม 2552

ที่มา : World Grain Situation and Outlook, USDA ประจำเดือนตุลาคม 2552

ข้อมูลผลผลิตข้าวไทย จากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

จากตารางที่ 3.7 พบว่า ในปี2552 มีพื้นที่เก็บเกี่ยว 978.125 ล้านไร่ ได้ผลผลิต 445.667 ล้านตันของข้าวสาร (664.70 ล้านตันของข้าวเปลือก) โดยมีผลผลิตต่อไร่ 672 กิโลกรัม ทั้งพื้นที่และผลผลิตเพิ่มขึ้นจาก 966.875 ล้านไร่ และ433.398 ล้านตันข้าวสาร (646.60 ล้านตันข้าวเปลือก) ของปี 2551 ร้อยละ1.16 และ 2.83 ตามลำดับ ทั้งนี้เนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของผลผลิตของประเทศผลผลิตและผู้บริโภคที่สำคัญ เช่น จีน อินเดีย บังลาเทศ อินโดนีเซีย เวียดนาม และฟิลิปปินส์ เป็นต้น

3.4.2 สถานการณ์ด้านการตลาดข้าวของโลก

การบริโภคของโลกในช่วง 5 ปีที่ผ่านนั้น (ปี 2548 – 2552) แสดงตารางที่ 3.8

ตารางที่ 3.8 ปริมาณการบริโภคข้าวของโลก ปี 2548 – 2553

หน่วย: ล้านตัน

ประเทศ	ปี 2548	ปี 2549	ปี2550	ปี 2551	ปี2552 (2)	อัตราเพิ่มร้อยละ	ปี2553 (1)	ผลต่างร้อยละ (1) และ (2)
บังคลาเทศ	26.900	29.000	29.764	30.747	31.000	3.48	31.400	1.29
บราซิล	9.074	8.460	7.925	8.250	8.660	-1.18	8.840	2.08
พม่า	10.300	10.400	10.670	10.249	9.550	-1.64	9.750	2.09
กัมพูชา	2.780	3.571	3.646	3.790	3.770	6.92	3.880	2.92
จีน	130.300	128.000	127.200	127.450	129.300	-0.20	132.500	2.47
อียิปต์	3.250	3.320	3.280	3.340	4.000	4.30	4.000	-3.92
อินเดีย	80.861	85.088	86.700	90.470	93.150	3.50	89.500	-3.92
อินโดนีเซีย	35.850	35.739	35.900	36.350	37.090	0.85	37.400	0.84
ญี่ปุ่น	8.300	8.250	8.250	8.177	8.370	0.08	8.200	-2.03
เกาหลีใต้	4.951	4.766	4.887	4.670	5.010	0.03	4.750	-5.19
ฟิลิปปินส์	10.400	10.722	12.000	13.499	13.650	8.08	14.010	2.64
เวียดนาม	17.595	18.392	18.775	19.400	19.150	2.25	19.150	0.00
ไนจีเรีย	4.250	4.300	4.400	4.500	5.000	3.77	5.100	2.00
สหรัฐฯ	3.934	3.828	40102	4.080	4.100	1.47	4.140	0.98
ไทย	10.468	10.503	10.732	11.098	11.287*	2.08	11.767*	4.26
อื่นๆ	50.180	50.225	53.286	52.046	52.415	1.04	54.720	4.40
รวม	**409.385**	**415.841**	**421.515**	**428.116**	**435.339**	**1.53**	**438.464**	**0.72**

หมายเหตุ : * ประมาณการ ณ เดือนตุลาคม 2552

ที่มา : World Grain Situation and Outlook, USDA ประจำเดือนตุลาคม 2552

ข้อมูลผลผลิตข้าวไทย จากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

จากตาราง 3.8 แสดงให้เห็นว่า การบริโภคข้าวมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นจาก 409.385 ล้านตันข้าวสาร เพิ่มขึ้นเป็น 435.339 ล้านตันข้าวสารหรือเพิ่มร้อยละ 1.53 สำหรับปี 2552 การบริโภคข้าวโลกมีจำนวน 435.339 ล้านตันข้าวสาร เพิ่มจาก 428.116 ล้านตันข้าวสาร ของปี 2551 ร้อยละ 1.69 เนื่องมาจากเพิ่มขึ้นของประชากรโลก

การค้าข้าวของโลก ในช่วง 5 ปีที่ผ่านนั้น (ปี 2548 – 2552) มีแนวโน้มที่ลดลงจาก 28.931 ล้านตันข้าวสาร ลดลงเป็น 28.212 ล้านตันข้าวสาร หรือลดลงในอัตราร้อยละ 0.34

การส่งออกข้าวของโลกนั้น ในปี 2552 การส่งออกข้าวของโลก มีจำนวน 28.212 ล้านตันข้าวสารลดลงจากปี 2551 ซึ่งส่งออกได้ 29.593 ล้านตันข้าวสาร หรือลดลงร้อยละ 4.68 โดยประเทศที่ส่งออกลดลงได้แก่ ไทย อินเดีย สหรัฐอเมริกา บราซิล จีน อียิปต์ และอียู ส่วนประเทศที่มีการส่งออกเพิ่มขึ้นได้แก่ เวียดนาม กัมพูชา อาร์เจนตินา และอุรุกวัย อย่างไร่ก็ตามประเทศไทยยังคงเป็นผู้นำในการส่งออกข้าวเป็นอันดับหนึ่ง ของโลก โดยประเทศไทยจะส่งออกข้าวได้ประมาณ8.60 ล้านตันข้าวสาร หรือคิดเป็นส่วนแบ่งการตลาดร้อยละ 30 ของการส่งออกข้าวทั้งหมด เนื่องจากไทยศักยภาพในการส่งออกข้าว เพราะมีผลผลิตและสต็อกข้าวเพียงพอต่อความต้องการของโลก ส่วนประเทศที่มีส่วนแบ่งการตลาดรองลงมาได้แก่ เวียดนาม ปริมาณ 5.70 ล้านตันข้าวสาร หรือร้อยละ 20 สหรัฐอเมริกา ปริมาณ 3.10 ล้านตันข้าวสารหรือ ร้อยละ11 ปากีสถาน ปริมาณ 3 ล้านตันข้าวสาร หรือร้อยละ 10 และอินเดีย ปริมาณ 2 ล้านตันข้าวสาร หรือร้อยละ 7 ตามลำดับ แสดงดังตารางที่ 3.9

จากวิกฤติของเศรษฐกิจโลกในปี 2552 นั้นได้ส่งผลให้ประเทศผู้นำเข้ามีอำนาจซื้อลดลง แต่ความต้องการข้าวเพื่อการบริโภคยังเป็นสิ่งจำเป็น จึงหันมาซื้อข้าวคุณภาพต่ำจากเวียดนาม กัมพูชา พม่า และประเทศที่มีราคาถูกทดแทนการซื้อข้าวคุณภาพดีจากไทย ส่งผลให้ไทยเสียส่วนแบ่งการตลาดเพิ่มขึ้นร้อยละ 4

ตารางที่ 3.9 ปริมาณการส่งออกข้าวของโลก

หน่วย: ล้านตัน

ประเทศ	ปี 2548	ปี 2549	ปี2550	ปี 2551	ปี2552 (2)	อัตราเพิ่มร้อยละ	ปี2553 (1)	ผลต่างร้อยละ (1) และ (2)
อาร์เจนตินา	0.348	0.487	0.436	0.408	0.500	5.63	0.550	10.00
บราซิล	0.272	0.291	0.201	0.511	0.450	17.00	0.400	-11.11
จีน	0.656	1.216	1.340	0.969	0.800	1.71	1.300	62.50
กัมพูชา	0.200	0.350	0.450	0.500	0.800	36.74	0.800	0.00
ญี่ปุ่น	0.200	0.200	0.200	0.200	0.200	0.00	0.200	0.00
อียิปต์	1.095	0.958	1.209	0.750	0.500	-16.58	0.500	0.00
อินเดีย	4.687	4.537	6.301	3.380	2.000	-18.11	1.500	-25.00
ปากีสถาน	3.032	3.579	2.696	3.000	3.000	-1.96	3.300	10.00
อุรุกวัย	0.762	0.812	0.734	0.634	0.800	-1.49	0.800	0.00
เวียดนาม	5.174	4.705	4.522	4.649	5.700	1.83	5.500	-3.51
อียู	0.201	0.144	0.139	0.160	0.140	-5.99	0.140	0.00
สหรัฐฯ	3.863	3.307	3.029	3.270	3.100	-4.41	3.050	-1.61
ไทย	7.496	7.494	9.193	10.216	8.600*	6.02	9.500*	10.47
อื่นๆ	0.945	1.040	1.394	0.951	1.622	10.42	2.110	30.09
รวม	**28.931**	**29.120**	**31.844**	**29.598**	**28.212**	**-0.34**	**29.650**	**5.10**

หมายเหตุ : * ประมาณการ ณ เดือนตุลาคม 2552

ที่มา : World Grain Situation and Outlook, USDA ประจำเดือนตุลาคม 2552

ข้อมูลผลผลิตข้าวไทย จากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

3.4.3 การนำเข้าข้าวของโลก

ในปี 2552 การนำเข้าข้างของโลก มีจำนวน 28.212 ล้านตันข้าวสาร ลดลงจากปี 2551 ร้อยละ 4.70 เนื่องมาจากในปี 2551 เกิดวิกฤติทางอาหาร ส่งผลให้หลายประเทศนำเข้าข้าวเพื่อเก็บสต็อกสำรองในประเทศจำนวนมาก ทำให้ในปี 2552 จึงมีการนำเข้าข้าวน้อยลงเท่าที่ต้องการเท่านั้น เช่น มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ บราซิล และเซเนกัล สำหรับอินโดนีเซียไม่มีการนำเข้า เนื่องมาจากรัฐบาลสนับสนุนให้เพิ่มผลผลิตข้าวในประเทศโดยผลผลิตข้าวลูกผสมเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ แต่อย่างไรก็ตาม ประเทศที่นำเข้ามากที่สุดยังคงเป็นฟิลิปปินส์ ซึ่งยังนำเข้าข้าวประมาณ 2 ล้านตันข้าวสาร และประเทศ

ที่นำเข้าข่าวรองลงมาได้แก่ อิหร่าน ไนจีเรีย ซาอุดิอาระเบีย และอียู เนื่องมาจากผลผลิตไม่เพียงพอต้องนำเข้าข้าวเพิ่มขึ้น แสดงดังตารางที่ 3.10

ตารางที่ 3.10 ปริมาณการนำเข้าข้าวของโลก ปี 2548 – 2553

หน่วย: ล้านตัน

ประเทศ	ปี 2548	ปี 2549	ปี2550	ปี 2551	ปี2552 (2)	อัตราเพิ่มร้อยละ	ปี2553 (1)	ผลต่างร้อยละ (1) และ (2)
บังคลาเทศ	0.785	0.531	1.570	1.658	0.500	2.39	0.500	0.00
บราซิล	0.548	0.691	0.684	0.420	0.470	-7.73	0.650	38.30
โกตดิวัวร์	0.850	0.750	0.980	0.800	0.800	-0.57	0.800	0.00
คิวบา	0.736	0.594	0.574	0.555	0.430	-10.80	0.580	34.88
เม็กซิโก	0.550	0.590	0.610	0.580	0.500	-2.06	0.600	20.00
อิหร่าน	1.200	1.500	1.500	1.500	1.700	7.21	1.700	0.00
อิรัก	0.786	1.306	0.613	0.975	1.000	1.91	1.100	10.00
ญี่ปุ่น	0.787	0.681	0.642	0.546	0.700	-4.45	0.700	0.00
จีน	0.609	0.654	0.472	0.295	0.330	-18.30	0.350	6.06
มาเลเซีย	0.751	0.886	0.799	1.020	0.830	3.47	0.850	2.41
ไนจีเรีย	1.777	1.600	1.550	1.600	1.600	-2.08	1.600	0.00
ฟิลิปปินส์	1.890	1.791	1.900	2.500	2.000	4.57	2.400	20.00
ซาอุดิอาระเบีย	1.357	0.958	0.961	1.360	1.370	3.76	1.400	2.19
เซเนกัล	0.850	0.600	0.700	0.860	0.700	-0.28	0.700	0.00
แอฟริกาใต้	0.764	0.800	0.960	0.665	0.650	-4.95	0.800	23.08
อียู	1.058	1.220	1.342	1.520	1.350	7.33	1.400	3.70
สหรัฐฯ	0.419	0.633	0.695	0.651	0.700	11.12	0.740	5.71
อื่นๆ	13.214	13.335	15.292	12.093	12.582	-1.94	12.780	1.57
รวม	28.931	29.120	31.844	29.598	28.212	-0.34	29.650	5.10

ที่มา : World Grain Situation and Outlook, USDA ประจำเดือนตุลาคม 2552

3.5 สถานการณ์ของประเทศผู้ส่งออกและนำเข้าที่สำคัญของเอเชีย

3.5.1 สถานการณ์ทวีปเอเชีย

จากปัญหาความแห้งแล้งในอินเดียและพายุไต้ฝุ่นที่เกิดขึ้นที่ฟิลิปปินส์ ได้ทำลายนาข้าวเป็นจำนวนมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่งคงของอาหารขึ้นได้ โดยนายอาเธอร์ แย็บ เลขาด้านเกษตรของ

ฟิลิปปินส์ ได้รายงานถึงความจำเป็นในการสำรองอาหารโลก ซึ่งเป็นมาตรการป้องกันความผันผวนของราคาที่อาจจะเกิดขึ้นจากผลกระทบดังกล่าว นอกจากนี้ ยังช่วยลดโอกาสในการเกิดการจลาจลซึ่งอาจเกิดขึ้นอย่างน้อยถึง 30 ประเทศ ในปัจจุบัน อัตราการขยายตัวของผลผลิตข้าวลดลงประมาณร้อยละ 1 ต่อปี เนื่องมาจากหลายปัจจัย เช่น เรื่องน้ำ พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้สำหรับเพาะปลูกพืชพลังงาน การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการเพิ่มขึ้นของราคาปัจจัยการผลิต เช่น น้ำมัน และปุ๋ย เป็นต้น จากสถานการณ์ดังกล่าวได้เสนอแนะว่า ควรพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการผลิต พร้อมกับการใช้เมล็ดพันธุ์ที่หลากหลาย เพื่อให้เกิดการฟื้นตัวจากสภาพปัญหาดังกล่าว

3.5.2 สถานการณ์ประเทศอินเดีย

อินเดียเป็นประเทศผู้ข้าวใหญ่เป็นอันดับสอง ของโลกรองจากจีน ซึ่งช่วง 5ปีที่ผ่านมา (2548 – 2552) ผลผลิตข้าวอินเดียมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจาก 83.130 ล้านตันข้าวสาร เพิ่มเป็น 99.150 ล้านตันข้าวสาร หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.13 แต่การส่งออก มีแนวโน้มลดลง จาก 4.687 ล้านตันข้าวสาร เหลือเพียง 2 ล้านตันข้าวสาร หรือลดลงร้อยละ 18.11 เนื่องมาจากในปี 2551 อินเดียประกาศงดการส่งออกข้าวขาวยกเว้นข้าวบาสมาติ เนื่องจากอินเดียประสบภัยน้ำท่วมในปี 2551 ผลผลิตข้าวสาลี เสียหายไม่เพียงพอต่อการบริโภคในประเทศ และมีราคาสูงเนื่องจากผลกระทบน้ำมันเชื้อเพลิงมีราคาสูงขึ้น รัฐบาลจึงประกาศงดการส่งออกข้าวขาวเพื่อเก็บไว้บริโภคในประเทศตั้งแต่ปี 2551 จนถึงปัจจุบันและได้ประกาศงดส่งออกต่อไปอีกจนถึงปี 2553 ส่งผลให้สต็อกปลายปีเพิ่มขึ้นจาก 8.50 ล้านตันข้าวสาร เป็น 17 ล้านตันข้าว หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 17.33

3.5.3 สถานการณ์ประเทศเวียดนาม

เวียดนามเป็นประเทศผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่เป็นอันดับสองของโลกรองจากประเทศไทย ซึ่งช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (2548 – 2552) ผลผลิตข้าวเวียดนามมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จาก 22.716 ล้านตันข้าวสาร เป็น 24.430 ล้านตันข้าวสาร หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 2.16 และการส่งออกมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจาก 5.174 ล้านตันข้าวสาร เป็น 5.70 ล้านตันข้าวสาร หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 1.83 โดยในปี 2552 ส่งออกเพิ่มขึ้นจากปี 2551 ร้อยละ 22.58 เนื่องจากความต้องการข้าวที่เพิ่มขึ้นของประเทศฟิลิปปินส์ และประเทศในแถบแอฟริกาและตะวันออกกลาง ซึ่งแหล่งผลิตข้าวเพื่อการส่งออกที่สำคัญของเวียดนาม ได้แก่ บริเวณสามเหลี่ยมปากน้ำโขงและบริเวณจังหวัดเทียนเจียงในเวียดนามตอนใต้ โดยในช่วง 9เดือนแรก เวียดนามส่งออกข้าวไปยังแอฟริกามีปริมาณ 1.40 ล้านตัน หรือเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 98 ในขณะที่ส่งออกไปตะวันออกกลาง

สูงถึง 250,000 ตัน หรือเพิ่มขึ้น ร้อยละ 65 นอกจากนั้นจากกรณีที่ฟิลิปปินส์ได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติ ส่งผลให้ฟิลิปปินส์นำเข้าข้าวเร็วขึ้น โดยมีการเปิดประมูลนำเข้าข้าวประมาณ 250,000 ตัน

3.5.4 สถานการณ์ประเทศฟิลิปปินส์

ฟิลิปปินส์เป็นประเทศผู้นำเข้าข้าวรายใหญ่ที่สุดในโลก ซึ่งในช่วง 5 ปีที่ผ่านมานั้น แม้ว่าผลผลิตข้าวฟิลิปปินส์มีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นจาก 9.425 ล้านตันข้าวสาร เป็น 10.753 ล้านตันข้าวสาร หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 3.34 แต่การนำเข้าข้าวก็มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเช่นกัน โดยเพิ่มขึ้นจาก 1.890 ล้านตันข้าวสาร เป็น 2 ล้านตันข้าวสาร หรือเพิ่มร้อยละ 4.57 ซึ่งโดยปกติแล้วฟิลิปปินส์มีการนำเข้าข้าวทุกปีเพื่อทดแทนการผลิตภายในประเทศที่ยังคงขาดแคลนอยู่ประมาณร้อยละ 10 และจากภัยธรรมชาติในปีนี้หลายครั้ง ทำให้ผลผลิตข้าวฟิลิปปินส์เสียหาย 925,000 ตัน และจากรายงานขององค์การอาหารแห่งชาติฟิลิปปินส์ ได้เปิดเผยว่า รัฐบาลฟิลิปปินส์ ได้วางแผนที่จะนำเข้าข้าวเพิ่มเติมนอกเหนือจากการประมูลข้าวจำนวน 250,000 ตัน เพื่อสำรองข้าวสำหรับปีหน้าเนื่องจากเกรงว่าราคาข้าวจะปรับตัวสูงขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กรมการค้าต่างประเทศ. 2551. **สถิติและข้อมูลการส่งออกข้าวไทยช่วงปี** 2548 – 2550.

กรมการค้าภายใน. 2551. **สถิติและข้อมูลตลาดข้าวไทยช่วงปี** 2548 – 2550.

จุฑาทิพย์ ภัทราวาท และสุวรรณา ธุวโชติ. 2533. “ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจการผลิตข้าวระหว่างเกษตรกรที่เป็นและไม่เป็นสมาชิกสหกรณ์”. **วิทยาสารเกษตรศาสตร์**. 11(2) : 117-124.

จำรัส โปร่งศิริวัฒนา และไพบูลย์ ตราชู. 2534. **ภาวะการผลิตและการตลาดข้าว**. เอกสารวิชาการประจำปี 2534. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการเกษตร.

ไพบูลย์ รอดวินิจ. 2530. **การตลาดสินค้าเกษตร**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. 2530. **เศรษฐศาสตร์พรีเมี่ยมข้าว**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรรณา เลี้ยววาริน. 2524. **การวิเคราะห์ระบบตลาดของข้าวและบริษัทส่งออกข้าวไทย**.วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศรีอร สมบูรณ์ทรัพย์. 2527. **รายงานผลการวิจัยระบบการตลาดข้าวในภาคกลางของประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2553. **สถิติและข้อมูลการผลิตข้าวในช่วงปี** 2548 – 2552.

อารี วิบูลย์พงศ์. 2531. **การวิเคราะห์การตลาดเกษตร**. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อำพน กิตติอำพน และพิบูลย์ เจียมอนุกูลกิจ. 2534. **ความสัมพันธ์ของราคาข้าวในระดับต่าง ๆ** . กรุงเทพฯ: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.

Bain, J.S. 1968. **Industrial Organization**. 2nd ed. New York : John Willey&Son Inc.

Brandow, E.E. 1969. “Market Power and Its Sources in The Food Industry”. **American Journal of Agricultural Economic**. 51(1) : 1-10.

Kohls, R.L. and W.D. Doney. 1972. **Marketing of Agricutural Products**. 4th ed. **Macmillan**.